

VOJNO PODUZETNIŠTVO U MLETAČKOJ DALMACIJI I BOKI ZA VRIJEME MOREJSKOG RATA (1684. - 1699.)¹

Nikola MARKULIN
Zadar, Hrvatska

UDK: 355.21(497.5 – Dalmacija)
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 29. lipnja 2014.

Autor u tekstu, na temelju spisa nastalih djelovanjem mletačke vojne administracije i rezultata suvremene historiografije, razmatra pojavu vojnog poduzetništva u mletačkim provincijama Dalmaciji i Albaniji za vrijeme Morejskog rata. Posebnu pozornost usmjerava na uključenost lokalnih elita u prakse vojnog poduzetništva, mehanizme državnog nadzora nad privatnim poduzetničkim pothvatima, te patronatsko - klijentske mreže koje su pripadnici lokalnih elita izgradili gradeći svoje vojno - poduzetničke poslove.

Ključne riječi: vojno poduzetništvo, Morejski rat, Dalmacija i Boka, mletačka vojna administracija, lokalne elite, *Oltramarini*, *Croati a cavallo*.

UVOD

U kasno ljeto 1685. godine na mletačkom je istočnojadranskom posjedu započeo masovni val novačenja u tijeku Morejskog rata (1684. - 1699.). Mletački će providur, u skladu s odredbama Senata, novačenja vojnika koje je mletačka vojna administracija označavala kao *Oltramarini* odobriti sedamnaestoricu ljudi koji su ili bili pripadnici lokalne vojne elite ili su s njome bili "poslovno" povezani. U vremenskom rasponu od 20. kolovoza 1685. godine do 12. veljače 1686. godine Pietro Valier, mletački izvanredni providur vojske za Dalmaciju i Albaniju (*Provveditore straordinario dell' armi*) odobrio je novačenja satnije od 50 pješaka kapetanu Marku Lučiću,² Stjepanu Rosani, kapetanu Mili Simičiću iz Biograda, kapetanu Mići Dobriću iz Radovina, kapetanu Vidu Kaliniću iz Dračevca, poručniku³ Ivanu Primoriću, zastavniku *riformato* Nikoli Kršuloviću,

¹ Rad posvećujem pokojnom prof. dr. sc. Franji Smiljaniću, dragom prijatelju i mentoru.

² Na hrvatski jezik transkribiram ona osobna imena i prezimena čija je transkripcija moguća i (relativno) jednostavna. Ostala donosim kako stoje u izvorima.

³ Iako se takav postupak samo djelomično može opravdati, te uz napomenu kako je (doslovna) analogija sa vojnim činovima suvremenih vojski gotovo nemoguća, nazive pojedinih vojnih činova donosim na hrvatskom jeziku: *brigadiere* - brigadir, *colonello* - pukovnik, *tenente colonello* - dopukovnik, *sargente maggiore* - bojnik, *capitano* - kapetan, *sargente* - narednik, *alfiere* - zastavnik, *caporale* - kaplar, *tenente* - poručnik, *cornetta* - trubač, *aggiutante* - pobočnik. Sukladno tomu i nazive postrojbi pre-

Ivanu Krstitelju Divniću, kapetanu Radi Milinu i zastavniku *riformato* Milin Milinu iz Grblja (*da Zuppa*), poručniku Radi Vukonu, zastavniku Krsti Boriševiću, Šimunu Fanfonji (*Fanfogna*), Juraju Grisogonu, Ivanu Bibiću, poručniku Nikoli Crnici (*Cernizza*), te Ivanu Krstitelju Podgorici (*Podgorizza*).⁴ Uvjeti i odredbe sadržane u ugovorima o novačenju uglavnom su slični ili potpuno isti. Rok u kojem je valjalo izvršiti novačenje bio je dva mjeseca (iznimke su odobrenja za novačenje izdana kapetanu Radi Milinu i zastavniku *riformato* Milin Milinu iz Grblja koji su za novačenje satnije od 50 pješaka *Albanesi* dobili rok od četiri mjeseca). Mjesta na kojem su se novaci trebali okupiti (*Piazza d'Armi*) bila su različita: otok Krk, mjesto Pag, te Zadar, Šibenik, Makarska i Kotor. Nadalje, svaki će novačitelj dobiti 150 dalmatinskih dukata (*valuta della Provincia*), odnosno tri po novaku, kao predujam (*soventione*) kojim su ljude trebali primamiti u vojnu službu (izuzetak čini Ivan Krstitelj Divnić koji je za 100 pješaka koje je trebao unovačiti dobio predujam (*donativo*) od jednog cekina po pješaku). Navedeni predujam, stoji u ugovorima, valjalo je odbiti vojnicima od prve četiri plaće, a uz njega su novačitelji dobili i dvije *migliare*⁵ dvopeka. Za predujam su bili dužni dati jamstvo (*idonea pieggiaria*) čime se država osiguravala za isplaćene novce i dvopek u slučaju da se u zadanom roku novačenje postrojbe ne dovrši. U tom će slučaju država postati vlasnik do tada unovačenih vojnika koje će onda, navodi se u ugovorima, rasporediti u druge postrojbe. Naglašeno je i kako novaci moraju biti sposobni za vojnu službu, te kako će se njima uobičajena plaća (*solita a tal nazione*) početi isplaćivati od dana kada se prijave, a časnicima kada se podigne postrojbom stijen odnosno kada postrojba bude do polovice (25) popunjena ljudstvom. Valja dodati kako u ugovorima izdanim poručniku Radi Vukonu i zastavniku Krsti Boriševiću stoji kako će novačiti kao podizvođači ugovora guvernadura (*sotto la condotta del governatore*) Marka Mihovilovića.

Ovi ugovori i njihovi uvjeti koje je izdao izvanredni providur vojske u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji pokazuju kako je mletačka vojna organizacija 1685. godine koristila, u ranomodernoj Europi široko rasprostranjene i duboko ukorijenjene, mehanizme podizanja i organiziranja vojske, kao i vođenja rata koji su se u suvremenoj historiografiji uvriježili označavati sintagmom "vojno poduzetništvo". Jednu od glavnih karakteristika takvog oblika vojne organizacije čini postupak kojim su suvereni europskih ranomodernih država, u pravilu suočeni s nemogućnošću vlastitih administrativnih aparata

vodim na hrvatski jezik: regimento - pukovnija, compagna - satnija. Naziv governatore za mletačke službenike prevodim kao guvernadur, a soprintendente kao nadintendant.

⁴ DAZD, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju (dalje: GPDA), kut. 53., 137, 137v, 153, 153v. U navedenoj knjizi izvanrednog providura vojske Pietra Valiera za ovo novačenje u cijelosti su napisani uvjeti odredbe samo dvaju dozvola za novačenje - onih izdanih kapetanu Marku Lučiću i kapetanu Mići Dobriću iz Radovina, dok uz njih na marginama stoje formulacije *altra simile fu fatta al...*, *altra al...*, *simile fu rilasciata al...* i sl. uz koje se pored imena novačitelja navode samo razlike i posebnosti određenih uvjeta kao što su, primjerice, mjesto okupljanja, datum izdavanja uvjeta ili broj vojnika.

⁵ Prema istraživanju Marije Zaninović-Rumore jedan *migliaro* iznosi 1000 *libbri di peso grosso*, odnosno 477,03 kg. Marija Zaninović-Rumora, "Zadarske i šibenske mjere za težinu kroz stoljeća", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 40, 1998., 161 - 172.

da potpuno samostalno obave poslove podizanja, organiziranja, uključujući, dakako, i financiranje, te vođenja vojski koje bi odgovarale njihovim potrebama, takve zadaće, u većoj ili manjoj mjeri, prepuštali privatnim vojnim poduzetnicima. Iako šira znanstvena javnost ovaj model vojne organizacije najčešće percipira kroz poznatu praksu unajmljivanja postrojbi vojnika plaćenika koje su novačili, organizirali i opremali, a potom svoje i njihove usluge “prodavali” europskim državama i vladarima, vojni zapovjednici poznatiji kao *condottieri*, on je, u vremenu od 16. do 18. stoljeća kada je bio na vrhuncu, obuhvaćao mnogo širi spektar, u prvom redu, organizacijskih i finansijskih aktivnosti koje su stajale izvan izravnog nadzora državnog aparata.⁶ Naravno, mehanizmi i intenziteti izravnog državnog nadzora nad vojnim organizacijama i vođenjem ratova u kojima su u značajnoj mjeri participirali privatni vojni poduzetnici značajno su se razlikovali od države do države i od razdoblja do razdoblja, potonje posebice s obzirom na široki vremenski raspon od otprilike 15. stoljeća kada se ovakav obrazac vojne organizacije počeo širiti Europom, preko Tridesetogodišnjeg rata kada je, uz vojne pothvate velikih trgovačkih poduzeća u kolonijama, bio na vrhuncu, do njegova

⁶ Iako je fenomen vojnog poduzetništva već desetljećima u svjetskoj historiografiji predmetom brojnih rasprava s raznolikim polazištima (susljedno tomu i rezultatima), hrvatskom je čitatelju dostupan tek putem knjige Michaela Howarda koja se, makar sumarno, bavi i ovom problematikom. Michael HOWARD, *Rat u europskoj povijesti*, Srednja Europa, Zagreb, 2002. Kao dobra osnova za proučavanje vojnog poduzetništva u ranomodernoj Europi služe vremenske studije: V. G. KIERNAN, “Foreign Mercenaries and Absolute Monarchy”, *Past & Present*, br. 11, 1957., 66 - 86; FRITZ REDLICH, *The German Military Enterpriser and his Work Force*, 2 sv., Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1965.; te I. A. A. THOMPSON, *War and Government in Hapsburg Spain, 1560-1620*. London, Athlone Press, 1976. Iz mnogo šire perspektive fenomen vojnog poduzetništva u ranomodernoj Europi problematizira briljantna knjiga *The Pursuit of Power* američkog povjesničara W. H. McNeilla, a još obuhvatniji pristup problemu iz očista društvene teorije pruža prva knjiga iz serije *The Sources of Social Power* britanskog sociologa (i povjesničara) M. Manna. Vidi: William H. McNEILL, *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society since A. D. 1000*, *The University of Chicago Press, Chicago*, 1982., posebice 63 - 116; te Michael MANN: *The Sources of Social Power. Volume I: A history of power from the beginning to A.D. 1760*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986., osobito 450 - 517. Vojno poduzetništvo predmetom je rasprava teoretičara “Vojne revolucije”. Geoffrey PARKER, *The Military Revolution. Military innovation and the rise of the West, 1500-1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003., posebice 64 - 75. Vrlo zanimljivu studiju o nestanku privatnog vojnog (i vojno-pomorskog) poduzetništva na Zapadu i “monopolizaciji” nasilja od strane suverenih država, posebice o legalnim ograničenjima i konvencijama 19. stoljeća kojima su prakse unajmljivanja vojnika-plaćenika, gusarstva (*privateering*) i piratstva suprotstavljene “međunarodnom pravu” napisala je Janice E. Thomson. Pravicima su se pritom nametnule i nesavladive poteškoće oko preciznog definiranja pojmova kao što su “vojnici-plaćenici” (*mercenaries*) ili “regularni vojnici”, potom na hrvatski jezik, u ovom kontekstu, teško prevodivi pojmovi “state actor” i “nonstate actor” i sl. Vidi: Janice E. THOMSON, *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns. State-building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*, Princeton University Press, Princeton - New Jersey, 1994. Najzad, nedavno izašla knjiga “The Business of War” profesora Davida Parrota bila je, dakako, nezaobilazna pri pisanju ovog rada. David PARROTT, *The Business of War. Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

nestanka u revolucionarnim i napoleonskim ratovima.⁷

Kako bi se ovako ocrtan fenomen vojnog poduzetništva bolje razumio na ovom će mjestu čitatelja biti neophodno upoznati s problemom njegova shvaćanja u nešto širem teorijskom kontekstu. U sklopu širokog spektra teorija o nastanku i izgradnji moderne, centralizirane države, uglavnom zahvaljujući staroj weberijanskoj definiciji prema kojoj je izravni monopol nad primjenom nasilja jedna od njezinih ključnih karakteristika,⁸ udio privatne inicijative u oblikovanju vojnih organizacija i vođenju rata je ili zanemaran ili smatran evolutivnom slijepom ulicom. Osnovna nit svima uglavnom zajedničke argumentacije polazila je od pretpostavke (sadržane u razlaganju implicitno ili eksplicitno) kako su europske države tražili odgovor na rastuće potrebe dužih i tehnološki zahtjevnijih ratova (ovdje su posebno značajni bili rezultati teoretičara “vojne revolucije”) pribjegle centralizaciji i birokratizaciji središnje vlasti ukidajući lokalne i institucionalne autonomije i privilegije.⁹ Empirijski očit, golemi rast europskih vojski i mornarica u razdoblju od početka 16. do početka 18. stoljeća snažno je podupirao takvu argumentaciju. Iscrpno istraživanje koje je u sklopu svoje studije o vojnom poduzetništvu poduzeo britanski povjesničar David Parrott pokazalo je kako je oslanjanje središnjeg državnog aparata na različite usluge privatnih vojnih poduzetnika bilo mnogo prisutnije u ranomodernim europskim vojnim organizacijama nego li se to donedavno smatralo, te kako je u većem ili manjem omjeru egzistiralo sve do pojave nacionalnih vojski čija je organizacija stajala čvrsto i izravno pod kontrolom državnih administracija.¹⁰

Moja je namjera prikazati ulogu vojnog poduzetništva lokalnog ishodišta u funkcioniranju mletačke vojne organizacije na istočnojadranskom posjedu *Serenissime*,

⁷ O počecima širenja vojnog poduzetništva na sjeveru Italije u 14. stoljeću i prvim mehanizmima kontrole nad takvim praksama koje su središnje državne vlasti razvile, a u čemu je Venecija prednjačila vidi sažeto, ali iscrpno u: W. H. McNEILL, *The Pursuit of Power*, 65 - 79. O mletačkoj vojnoj organizaciji, a onda i o korištenju usluga privatnih vojnih poduzetnika kao i o mletačkim mehanizmima nadziranja i kontroliranja njihovog djelovanja neizostavna je knjiga: M. E. MALLETT i J. R. HALLE, *The Military organization of a Renaissance State: Venice ca. 1400 to 1617*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984. O francuskom modelu: David PARROTT, *Richelieu's Army. War, Government and Society in France, 1624-42*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001. Iscrpno o većini ranomodernih europskih vojnih organizacija i njihovim promjenama: D. PARROTT, *The Business of War*.

⁸ Max WEBER, *Politika kao poziv*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006., 6 - 8. Valja ukazati i kako su na Weberovu analizu uspona birokracije kao stadija u formiranju (moderne) države značajno utjecali radovi povjesničara koji su uspon Pruske tumačili u relacijama uzajamnih i isprepletenih procesa izgradnje države i vojske. D. PARROTT, *The Business of War*, 10.

⁹ Frederic C. LANE, “The Economic Meaning of War and Protection”, u: *Profits from Power*, State University of New York, New York, 1990, 22 - 36; Charles TILLY, “War Making and State Making as Organized Crime”, Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer i Teda Skocpol (eds.), *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985., 169 - 187; Charles TILLY, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*, Basil Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 1990.

¹⁰ D. PARROTT, *The Business of War*, posebice o teorijskoj raspravi: 1 - 23. Iz nešto drugačijeg očišta, ponajviše onog prije spomenutog međunarodno-pravnog, o državnoj monopolizaciji primjene nasilja vidi: J. E. THOMSON, *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns*, o teorijskim polazištima detaljnije: 3 - 20.

odnosno u mletačkim provincijama Dalmaciji i Albaniji u vrijeme Morejskog rata (1684. – 1699.). Pažnju ću posvetiti lokalnim elitama kao glavnim akterima privatne vojne inicijative uklopljene u tu vojnu organizaciju, obrascima djelovanja vojnih poduzetnika na istočnojadranskoj obali, te mehanizmima nadzora nad njima koje je, posredstvom provincijske vojne administracije, središnja vlast koristila. Ova je tema u domaćoj historiografiji, uz izuzetak nekolicine uglavnom novijih studija, a i one su joj pristupile iz ponešto drugačijeg očišta, gotovo potpuno neobrađena. Među brojnim i međusobno isprepletenim razlozima zašto je tomu tako svakako dominira onaj nepoznavanja i/ili zanemarivanja gore ocrtanih ustroja suvremenih europskih vojnih organizacija.

Ako je mletačka vojna organizacija u provincijama Dalmaciji i Albaniji i bila predmetom rasprava domaće historiografije,¹¹ onda su se one u pravilu isključivo bavile onim njenim dijelom čija je organizacija stajala gotovo potpuno i izravno pod nadzorom državne administracije, postrojbama unovačenim na teritorijalnoj osnovi od regruta u izvorima nazivanim *cernide*, *ordinanze*, *territoriali*, *distrittuali*, *huomini del paese*, a poslije, pogotovo od 18. stoljeća i pogotovo na novoj stečevini, i *craine*. Postrojbe mletačkih podanika sposobnih za oružje (providur Valier ih u jednom spisu iz 1685. godine naziva “ljudi sposobni rukovati oružjem koji se nazivaju *cernide*”¹²) koje su unutar određenog teritorija organizirali od države postavljeni službenici, najčešće pripadnici lokalne elite, a često ujedno i vlasnici velikih posjeda na tim područjima, na *Terra Fermi* se javljaju u drugoj polovici 15. stoljeća,¹³ a na području mletačke Dalmacije i Albanije spominju se oko stotinjak godina kasnije.¹⁴ Masovnije se organiziraju nakon širenja vatrenog oružja, koje je zbog jednostavnosti upotrebe bilo idealno za njihovo naoružavanje, a uglavnom su im dodijeljivani manje važni (borbeni) zadaci. U spomenutim su dakle radovima mletačke profesionalne vojne postrojbe, one koje su novačene, organizirane i vođene na osnovi vojnog poduzetništva, tek uzgred spomenute, a i tada su o njihovoj vrijednosti izricani negativni vrijednosni sudovi. Tako u svom radu o “Vojnoj krajini u Dalmaciji” Šime Peričić tvrdi kako je “mletački posjed branila malobrojna plaćenička vojska koja nije bila dovoljna i sposobna odoljeti jačem neprijatelju”, te kako je “Republika... uvela sustav teritorijalne vojske, kako bi se

¹¹ Niti studije koje su u pogledu struktura mletačke vlasti u Dalmaciji nastojale biti sveobuhvatne ne osvrću se posebno na vojnu organizaciju. Zapravo, ona se u radu Ivana Pederina o mletačkoj upravi u Dalmaciji od 1409. do 1797. godine uzgred spominje tek u, doslovce, nekoliko rečenica. Ivan PEDERIN, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Časopis “Dubrovnik”, Dubrovnik, 1990.

¹² *...huomini atti al maneggio dell' Armi che si chiamano Cernide...* DAZD, GPDA, kut. 52, 71.

¹³ Vidi: M. E. MALLETT et al., *The Military organization of a Renaissance State*.

¹⁴ Primjerice, mletački ih službenici spominju 1567. godine. Vidi: Šime LJUBIĆ, *Commissiones et relationes Venetae (1553-1571)*, sv. III, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Zagreb, 1880., 187.

konačno oslobodila ovisnosti od skupe i nepouzdana plaćeničke vojske”.¹⁵ Pišući o “dalmatinskim krajinama” Gligor Stanojević tvrdi kako je “mletačka najamnička vojska (u Dalmaciji u 18. stoljeću, op. a.) bila uglavnom sastavljena od Italijana”, a “po ocjeni jednog savremenika to je bila slaba vojska”.¹⁶ Ovakva retorika protiv “vojnika plaćenika”, aksiomatski smatranih “strancima”, stara koliko i širenje praksi vojnog poduzetništva u europskim vojnim organizacijama, a čiji je jedan od prvih (i glavnih) protagonista bio slavni firentinski renesansni mislilac Niccolò Machiavelli, počivala je na moralnom neslaganju s plaćanjem usluga vojnika kojima je osobna (financijska) dobit na prvom mjestu, te čiji je *raison d’être* izravno suprostavljen, u slučaju Machiavellija, republikanskim vrlinama gradskih “milicija”, odnosno u slučaju autora 19. i 20. stoljeća patriotizmu “vojnika-građanina”.¹⁷ Sa sličnog se polazišta, pišući i danas jedinu relevantnu studiju o Morejskom ratu, u ocjenjivanje, rečeno njegovim rječnikom, “mletačke plaćeničke vojske” upustio i G. Stanojević.¹⁸ Težište je njegova istraživanja, a slučaj je to i s većinom domaće historiografske produkcije o mletačko-osmanskim ratovima, na djelovanju vojničkih družina zajednica koje mletački izvori nazivaju *Morlacchi*.¹⁹ Njih eksplicitno definira kao “narodnu vojsku... pod komandom svojih starješina, koja je borbu protiv Turaka shvatila kao oslobodilački rat”, obrazlažući dalje kako su “taj rat oni vodili sa gotovo fanatičnim oduševljenjem protiv neprijatelja vjere i slobode”, odnosno “nacionalnog i klasnog neprijatelja.”²⁰ Izravno suprostavivši učinkovitost spomenuta dva elementa mletačke vojne organizacije u doba Morejskog rata G. Stanojević dolazi do jasnog rezultata: “sve su vojne uspjehe u Dalmaciji postigli Morlaci, a ne mletački najamnici.”²¹ Potonji su prema njemu “imali u stvari više policijsku nego vojnu funkciju”; ti su vojnici “sjedili po dalmatinskim gradovima kao posade i nekoliko puta učestvovali u osvajanju utvrđenih turskih gradova, ali uvijek zajedno s Morlacima”; njihov je moral bio “bijedan”; oni “nisu umijeli ni pušku da nose, a kamoli da se bore”; te se “sa takvom najamničkom vojskom nijesu

¹⁵ Šime PERIČIĆ, “Vojna Krajina u Dalmaciji”, u: *Vojne krajine u jugoslavenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 174.

¹⁶ Gligor STANOJEVIĆ, *Dalmatinske krajine u XVIII vijeku*, Istorijski institut u Beogradu, Beograd - Zagreb, 1987., 78.

¹⁷ W. H. McNEILL, *The Pursuit of Power*, 78; te opširno o morlanim (i pravnim) retorikama usmjerneim protiv prakse unajmljivanja “vojnika plaćenika”: D. PARROTT, *The Business of War*, 4 - 7.

¹⁸ Gligor STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba Morejskog rata 1684 – 1699*, Vojnoizdavački zavod JNA „Vojno delo“, Beograd, 1962.

¹⁹ Dakako, traženje makar i pojednostavljeog odgovora na pitanje koje je sve zajednice i zašto mletačka administracija nazivala tim imenom daleko nadmašuje okvire ovog rada.

²⁰ G. STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba Morejskog rata*, 53 i 58. Ovdje je neizbježno kratko se osvrnuti na još jedno Stanojevićevo ideologijsko polazište, a to je, kako ga u svojoj izvrsnoj raščlambi označuje Mladen Ančić, utemeljiteljski mit socijalističke Jugoslavije o „epopeji borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika“. Opširnije o tomu vidi u: Mladen ANČIĆ: “Miho Barada i mit o Neretvanima”, *Povijesni prilozi*, br. 41, 2011., 17 - 43.

²¹ G. STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba Morejskog rata*, 52.

mogli braniti ni dalmatinski gradovi, a kamoli osvajati turske tvrđave”; koristeći se njima “Mlečani ne bi bili postigli nikakve vojne uspjehe u Dalmaciji”; ali “ono što nijesu bili kadri da urade plaćenici, izveli su Morlaci... narodna vojska”.²²

Od ono malo studija domaće historiografije koje čine izuzetak u odnosu na ovaj dominantan narativni obrazac vrijedi istaknuti vremesni, ali izvrstan rad Marka Šunjića koji se, između ostalog, bavi i vojnim poduzetništvom, te uključenosti lokalnih elita u mletačku vojnu organizaciju. No, rad je ograničen na 15. stoljeće.²³ Među novijim radovima ističe se nedavno obranjena disertacija Domagoja Madunića o Kandijskom ratu (1645. -1669.) u Dalmaciji u sklopu koje je detaljno obrađen poduzetnički model mletačke vojne organizacije, te posebice organizacija i djelovanje postrojbi koje su novačili i vodili lokalni vojni poduzetnici i čije su redove sačinjavali vojnici unovačeni na mletačkom prekomorskom posjedu ili u njemu susjednim krajevima, a koje je mletačka administracija nazivala *Oltramaringini*.²⁴ Najzad, za pisanje ovog rada vrlo su korisne bile studije Lovorke Čoralić o mletačkim časnicima iz redova lokalnih elita mletačkog istočnojadranskog posjeda, te širem društvenom kontekstu njihova djelovanja.²⁵

²² G. STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba Morejskog rata*, 52 - 53.

²³ Marko ŠUNJIĆ, “Stipendiarii veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV vijeku”, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine*, br. 13, 1962.

²⁴ Domagoj MADUNIĆ, “Defensiones Dalmatiae: Governance and Logistic of the Venetian Defensive System in Dalmatia During the War of Crete (1645-1669)”, doktorska disertacija, Central European University, 2012.

²⁵ Lovorka ČORALIĆ, “Mletački kondotjer XVII stoljeća: Zadranin Marko Ponte”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb*, br. 25, 1992.; Lovorka ČORALIĆ i Nedjeljka BALIĆ NIŽIĆ, “Iz hrvatske vojne povijesti – Croati a cavallo i Soldati Albanesi, njihova bratovština i gradivo o njezini djelovanju od 1675. do sredine XVIII. stoljeća”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 24, 2005.; Lovorka ČORALIĆ, “Albanska obitelj Ginni u povijesti Dalmacije i Istre (XVI. i XVII. st.) - prilog poznavanju komunikacija duž istočnojadranske obale”, *Povijesni prilozi*, br. 33, 2007.; Lovorka ČORALIĆ, “Mletački časnici, svećenici, građani – tragom Barana u Zadru (XVII. - XVIII. stoljeće)”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU Zadru*, br. 50, 2008.; Lovorka ČORALIĆ i Maja KATUŠIĆ, “Conte Veneto i Cavaliere di San Marco – Ivan Radoš (o. 1616. – 1686.)”, *Povijesni prilozi*, br. 35, 2008.; Lovorka ČORALIĆ i Maja KATUŠIĆ, “Andrija Mladinić i Mihovil Anđelo Filiberi – časnici postrojbe Croati a Cavallo (iz društvene i vojne povijesti Dalmacije u XVIII. stoljeću)”, *Povijesni prilozi*, br. 37, 2009.; Lovorka ČORALIĆ, “‘Benemerita nazione’: albanski vojnici i časnici u Zadru (16. - 18. stoljeće)”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 27, 2009.; Lovorka ČORALIĆ, “Albanska obitelj Kruta i neki njezini zaslužni pojedinci – prilog poznavanju istočnojadranskih komunikacija u ranom novovjekovlju”, *Historijski zbornik*, god. LXII, br. 2, 2009.; Lovorka ČORALIĆ i Maja KATUŠIĆ, “Crnogorac Rade Maina – mletački general u Zadru (druga polovica XVIII. stoljeća)”, *Povijesni prilozi*, br. 39, 2010.; Lovorka Čoralić, “Od zapovjednika hrvatske konjice do gorljivih autonomaša – šibenska obitelj Fenzi (XVII. stoljeće – početak XX. stoljeća)”, *Povijesni prilozi*, br. 41, 2011.; Lovorka ČORALIĆ, “Zadarski patricij Šimun Nassi - pukovnik hrvatskih konjanika u mletačkoj vojsci (početak 18. stoljeća)”, *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, sv. IV, br. 5, 2011.; Lovorka Čoralić, “Mletački pukovnik Ivan Krapović iz Maina (prva polovica 18. st.)”, *Arhivski zapisi*, god. XVIII, br. 2, 2011.; Lovorka ČORALIĆ, “Od zapovjednika hrvatske konjice do gorljivih autonomaša – šibenska obitelj Fenzi (XVII. stoljeće – početak XX. stoljeća)”, *Povijesni prilozi*, br. 41, 2011.; Lovorka ČORALIĆ, “Šibenski plemić

Osvrćući se ukratko na rezultate talijanske historiografije, valja kazati da je polazište studija nastalih prije Drugog svjetskog rata bila svrha dokazivanja, makar kulturnog, talijanskog karaktera bivše mletačke provincije Dalmacije, pa su tim slijedom, želeći dokazati vjekovnu odanost i privrženost ovdašnjeg stanovništva talijanskoj kulturi, mletački vojnici i časnici lokalnog podrijetla postajali “vjerni Slaveni” (*I fideli Schiavoni*).²⁶ Studije novijeg datuma usredotočile su se na ocrtavanje ustroja postrojbi Oltramarina, njihova naoružanja i opreme, izbjegavajući ulaženje u širi društveni kontekst unutar kojeg su djelovale, te su namijenjene široj publici.²⁷

Od početka izgradnje svoje snažne kopnene vojne organizacije, procesa koji bi se ugrubo mogao datirati u vrijeme “Talijanskih ratova” od konca 15. do sredine 16. stoljeća, Mletačka je Republika osim kupovine na međunarodnom (Zapadnom) tržištu vojnih usluga bila usmjerena na privlačenje u (plaćenu) vojnu službu stanovnika svog prekomorskog posjeda i njemu susjednih krajeva. Takve će postrojbe činiti (brojnošću i rezultatima) znatan dio mletačke (kopnene) vojne organizacije do konca Republike 1797. godine.²⁸

VOJNA ORGANIZACIJA U MLETAČKOJ DALMACIJI I ALBANIJI ZA VRIJEME MOREJSKOG RATA

U proljeće 1684. godine, na početku Morejskog rata mletačka je profesionalna kopnena vojska²⁹ u provincijama Dalmaciji i Albaniji bila ustrojena na sličnim osnovama kao i tijekom Kandijskog rata.³⁰ Pored onodobne standardne podjele na najznačajnije vojne rodove - konjaništvo, pješništvo i topništvo - mletačka je

Nikola Divnić (1654. - 1734.) pukovnik hrvatske lake konjice (Cavalleria Croati), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 54, 2012.

²⁶ Giuseppe SABALICH, “Huomeni d’arme di Dalmazia”, *Rivista Dalmatica*, br. 2, 1908.; Giuseppe SABALICH, “Dalmazia guerriera”, *Archivio storico per la Dalmazia*, anno III, vol. 5, 1928.; Arduino BERLAM, “Le Milizie della Serenissima: I fideli Schiavoni”, *Rivista Dalmatica*, br. 16, 1935.

²⁷ Ennio CONCINA, *Le trionfanti et invittissime armate venete: le milizie delle Serenissima dal XVIo al XVIIIo secolo*. Filippi editore, Venezia, 1972.; Francesco Paolo FAVALORO, *L'Esercito Veneziano del '700: Ricerche e schizzi*. Filippi editore, Venezia, 1995.

²⁸ O stradiotima, lako naoružanom konjaništvu unovačenom u Dalmaciji, Albaniji i Grčkoj koncem 15. stoljeća vidi: M. E. MALLETT et al., *The Military Organization of a Renaissance State*, 73; O postrojbama konjice u izvorima označene kao *Crovati* koja je u drugoj polovici 16. stoljeća zamijenila stradiote: 317, 318, 377, te posebice do 1617. godine u poglavlju “The defence of the maritime empire” 429 - 460. Potpuni ustroj mletačke vojne organizacije u Dalmaciji u jeku Kandijskog rata iscrpno u: D. MADUNIĆ, “Defensiones Dalmatiae”. Za postrojbe zvane *Oltramaringi*, *Capelletti* i *Croati a Cavallo* u kasnijim razdobljima vidi u: E. CONCINA, *Le trionfanti et invittissime armate venete*, 29 - 41; te F. P. FAVALORO, *L'Esercito Veneziano*, 57 - 65.

²⁹ U ovom radu razmatrat će se samo onaj dio mletačke kopnene vojne organizacije koji je u izvorima označen (i) kao *milite pagate*, odnosno dio čiji su pripadnici dobivali uglavnom redovitu stalnu plaću. Ljudi unovačeni u postrojbe *cernida*, koje će iz ovog rada biti izuzete, u pravilu nisu bili plaćane ili im je plaća doznačavana samo za neki poseban zadatak.

³⁰ D. MADUNIĆ, “Defensiones Dalmatiae”, 141 - 177.

vojna administracija svoje kopnene postrojbe dijelila i označavala prema podrijetlu (većine) novaka koji su ih popunjavali. To su bile pješачke postrojbe (u pravilu) označene kao *Oltramontani*, *Italiani* i *Oltramarini*, dok su se konjaničke postrojbe označavale, kao što je to bio slučaj u većini suvremenih europskih vojski, prema vrsti opreme i taktičkoj namjeni kao kirasiri (*Corazze*) i dragoni (uz napomenu da se uz te postrojbe često dodavala i oznaka podrijetla, kao primjerice *Corazze Oltramontane* ili *Dragoni Italiani*), a lako je konjaništvo mletačka vojna administracija u Dalmaciji i Albaniji uglavnom označavala kao *Croati a Cavallo* ili, nešto rjeđe, kao *cappelletti*. Postrojbe Oltramontana novačile su se (u pravilu) u prekoalpskim zemljama, one Italiana na Apeninskom poluotoku, a postrojbe *Oltramarina* na mletačkom pomorskom posjedu ili u njemu susjednim krajevima. Uz nazive *Oltramarini* i *Croati a Cavallo* često su se, u pravilu kao istoznačni, koristili nazivi i formulacije *fanti di/della nazione Crovata*; *fanti Croati*; *cavalli Croati*; *fanti Albanesi*; *fanti Oltramarini Albanesi*; *cavalleria Crovata et Albanese*; *le milizie della nazione Croata, et Albanese*; *Cappeletti a cavallo di Nazione Oltramarina, Crovata et Albanese*; *cavalleria Crovata et Albanese*; *Croati et Albanesi a cavallo*.³¹

O takvoj organizaciji mletačke (profesionalne) vojske u provincijama Dalmaciji i Albaniji svjedoči i prvi sustavni prikaz njezinog, sad već ratnog, ustrojstva koji u jednom svom izvješću Senatu iz rujna 1684. godine daje izvanredni providur vojske Domenico Mocenigo. Prema tom izvješću na ovom su bojištu oformljene dvije pukovnije *d'Italiani* i dvije *d'Oltramontani*. Preostalu snagu činilo je 500 profesionalnih vojnika *Oltramarina*³² kojima zajedno s postrojbama cernida zapovijeda *Kavaliere Conte Ivan Radoš*, njihov pukovnik (*loro colonello*),³³ a *soprintendente* će mu pomagati dvojica guvernadura (*governatorea*): *Conte Petar Radoš*, njegov brat i *Ivan Marinović*. Za taj dio mletačke kopnene vojske određena su i dvojica bojnika (*della Nazione Oltramarina in Campagna*), a to su *Ivan Tannusi* (njegova je satnija uoči rata činila gardu providura *Lorenza Done*)³⁴ i *Juraj Salamonić*. Dvojica brigadira mletačkog lakog konjaništva (*Cavalleria leggiera*) su kapetan *Nadal Theodosio* i kapetan *Franjo Kruta (Crutta)*, a njihovi pobočnici su prvi pobočnik (*primo aggiutante*) *Petrović* i pobočnik *Franjo Salentić*. Pored ostalih časnika i "službenika" navodi se kako je na položaj kvartirmajstora lakog konjaništva i nadintendanta prtljage (*Quartiere Mastro della Cavalleria Leggiera e Soprintendente al Bagaglio*) postavljen guvernadur *Ivan Alberti*, a nadintendant op-

³¹ Primjerice, DAZD, GPDA, kut. 57, 120 - 120v, 168 - 169, 176, 320 - 321, 208, 234, kut. 65, 56v, 60v - 61. Ne ulazeći ovdje, zbog ograničenog prostora, u raspravu o tome kakvo su sve značenje pojmu "nacija" pridavale ranomoderne mletačke elite, valja kazati kako navedeni pojmovi i formulacije ukazuju na činjenicu da je mletačka vojna administracija "naciju" *Oltramarina* shvaćala kao sastavljenu od dvaju "nacija" *Crovata et Albanese*, odnosno da je podrijetlo regruta i postrojbi označenih kao *Oltramarini* bilo uže specificirano kao *Croati* i *Albanesi*.

³² *fanti pagati della nazione (Oltramarina, op. a.)*

³³ L. ČORALIĆ et al., "Conte Veneto i Cavaliere di San Marco – Ivan Radoš", 197 - 198, 201.

³⁴ DAZD, GPDA, kut. 47, 376.

skrbe, upravitelj trgovaca i krčmara (*Soprintendente alli Viveri, e direttore de Mercanti, e Vivandieri*) bio je *Kavaliere* Ivan Krstitelj Soppe Fortezza.³⁵

Poslovi opskrbljivanja vojske, posebno za trajanja kampanje, bili su jedno od glavnih područja na kojima su se, očito privučeni mogućnostima unosnih zarada, angažirali privatni (vojni) poduzetnici.³⁶ Za potrebe planirane kampanje (koja će se završiti dvama mletačkim porazima pod Sinjem koncem 1684. i u proljeće 1685. godine) različitim su “pomoćnim” postrojbama i službama koje mletačka administracija razlikuje kao privatne i javne osobe (*persone qui sotto descritte a Pubblica, e privata cautella*), a među kojima su topnici, stručnjaci za eksplozive, inženjerski stručnjaci i sl., ali i (il) *Capo del Bagaglio*, te (i) *condottieri del bagaglio* propisane su plaće. Tako će *Capo del Bagaglio*, a tada je to bio *Conte* Horacije Posedarski,³⁷ dobiti 15 dukata pored (redovne) plaće.³⁸ Za *Kavalierea* Soppe Fortezzu, providur Mocenigo je odredio da ga za takvog moraju priznavati trgovci i krčmari koji slijeđe vojni logor.³⁹

Kao i u minulim ratovima Republike jedna je od glavnih namjena postrojbi *Oltramarina* u tijeku Morejskog rata bila služba na ratnim brodovima.⁴⁰ Uglavnom je njima bila popunjavana mletačka jadranska flotila koju su pored nekoliko galija činili manji brodovi (*barche armate, fuste, galeotte, brigantini, felucche* i dr.). Prema izvještaju generalnog providura, 1692. godine okosnicu su te flotile činile četiri galije i 24 galeotte.⁴¹ Organizacija tih snaga također je imala (i) privatni karakter. Na to jasno ukazuje razlikovanje privatnog, odnosno državnog vlasništva brodova (često i postrojbi koje su na njima služile) izraženog u službenim spisima kroz formulacije “s vašom/s vlastitom *galeottom*”, odnosno “s državnom *galeottom*”.⁴²

Upravo je jedan od prvih poteza mletačkih vlasti uoči i na početku rata bio pokretanje privatnih ratnih brodova. Tako je generalni providur Lorenzo Donà

³⁵ DAZD, GPDA, kut. 49, 56v - 58.

³⁶ O državno-privatnom partnerstvu u različitim poslovima opskrbe ranomodernih europskih vojski, jednom od osnovnih polja djelatnosti vojnih poduzetnika koje je daleko nadživilo poslove (privatnog) podizanja, organiziranja i vođenja vojnih postrojbi vidi: D. PARROTT, *The Business of War*, posebice 196 - 206. Za mletački model vojne opskrbe Parrott piše: “Na kopnu je venecijanski *provveditore* mogao biti zadužen izravnom odgovornošću za opskrbu vojski na terenu za vrijeme pojedine kampanje ili operacije, iako je u praksi ovo uglavnom bilo obavljano posredstvom podugovora s trgovcima i opskrbljivačima.” (preveo N. M.); 198. Nadalje, o istoj temi, samo za početak 17. stoljeća vidi: M. E. MALLETT et al., *The Military Organization of a Renaissance State*, 279 - 281.

³⁷ DAZD, GPDA, kut. 49, 69v.

³⁸ DAZD, GPDA, kut. 49, 70v.

³⁹ *...riconoscerlo per tale massime li Mercanti e Vivandieri, che di nostra Commisione seguirano il campo...* DAZD, GPDA, kut. 49 67 - 67v.

⁴⁰ O takvoj namjeni ovih postrojbi u Kandijskom ratu vidi: D. MADUNIĆ, “Defensiones Dalmatiae”, 149, 177 - 193. Ponešto o njihovoj ulozi, kako tvrdi autor, pomorskog pješaštva vidi i u: E. CONCINA, *Le trionfanti et invittissime armate venete*, 29 - 30.

⁴¹ Znanstvena knjižnica Zadar (Dalje ZKZd), Zbirka rukopisa, MS 345, 48.

⁴² *...con vostrual/propria galeotta/felucca... ili ...con pubblica galeotta/felucca...*

naudio isplivljavanje vlastitim *galeottama* kapetanima Juraju Cernizzi i Gašparu Mari(j)anoviću,⁴³ a uoči izbijanja rata kao vlasnici *galeotti* se spominju još kapetani Nikola Corponese, Ivan Corponese, Macedonia, Petar Drašković, Marko Maina, guvernadur Marko Mihovilović (spomenut ranije kao vlasnik jednog ugovora o novačenju - *condotte* - vojnika *Oltramarina*), te kapetani Radoš i Ivan Mida (Midda).⁴⁴ U istom su razdoblju zapovjednici državnih brodova kapetan Salamonić (*della Pubblica Felucca*), Antonio Vidić (*del Caichio Pubblico*), kapetan Petar iz Bara (*della Pubblica Felucca*), kapetan Radoš Boessich (*Pubblicha Feluccha*) kojeg će na tom položaju zamijeniti sin Franjo.⁴⁵ Primjer koji ne ostavlja dvojbi o tomu kako su ovakvi brodovi i postrojbe organizirani djelovanjem privatne poduzetničke inicijative je onaj *kavalierea* Marka Antuna Markovića iz rujna 1684. godine. On je, navodi se u službenim spisima, oponašajući svog oca (*immitando...le norme Paterne*) Petra Markovića koji je u Kandijskom ratu bio o vlastitom trošku unovačio 1000 albanskih pješaka (*ha ammasato 1000 Fanti Albanesi a proprie spese*), također unovačio ljude o vlastitom trošku i vlastitim novcem (*a proprie spese e col proprio denaro*), te je izradivši (*havendo fabricato*) jednu *galeottu* krenuo ratovati u mletačkoj službi. Providur Mocenigo ga je stoga imenovao za kapetana ljudi koje je unovačio, a budući da nije mogao sam opremiti spomenutu *galeottu*, dopustio mu je da ju opremi koristeći državne arsenale i skladišta.⁴⁶ Da su mletačke vlasti jasno razlikovale državno i privatno vlasništvo *galeotti* svjedoči slijedeći primjer. U naredbi za isplivljavanje koju je dvama *galeottama* u lipnju 1684. godine izdao providur stoji kako je naređenje izdano kapetanu *galeotte* Ivanu Giučiću (*al capitano della Galeotta Zuanne Giuchich*) i kapetanu Marku Maini s vlastitom *galeottom* (*al capitano Marco Maina, che con propria Galeotta*), da bi u jednoj ispravi providura Girolama Cornara iz 1686. godine za Ivana Giučića stajalo kako je kapetan državne *galeotte* (*Capitano della Pubblica Galeotta*).⁴⁷ Očekivano, veći su brodovi bili državno vlasništvo, a posadu su za njih novačili vojni poduzetnici. Tako providur Valier u lipnju 1685. godine javlja Senatu kako su u Dalmaciju pristigle dvije velike *galeotte* (*Galeotte grandi*), te da je za njihove upravitelje (*dirrettori*) izabrao podanike velikog iskustva, a to su guvernadur Marko Mihovilović i Vecchio Corponese (moglo bi se raditi o Šimunu, veteranu Kandijskog rata ili o Nikoli, njegovom sinu, koji je prema jednoj ispravi također ratovao i tijekom Kandijskog rata⁴⁸), kako bi jedna

⁴³ ...con la propria Galeotta... DAZD, GPDA, kut. 47, 2 - 3, 46v.

⁴⁴ Navedenim redom: DAZD, GPDA, kut. 47, 43, 47, 45, 48, 48v, 52 i 53.

⁴⁵ Također navedenim redom: DAZD, GPDA, kut. 47, 49v, 270, 378v i 384v.

⁴⁶ DAZD, GPDA, kut. 49, 40 - 40v.

⁴⁷ DAZD, GPDA, kut. 49, 90v - 91; kut. 55, 484.

⁴⁸ DAZD, Corponese, kut. 1., signatura 1, list 1; te signatura 11, listovi 1 - 5; Prema navedenom spisu Šimun Corponese je imao sina Nikolu, ovaj pak sinove Petra i Šimuna. O tomu kako je Nikola Corponese ratovao i tijekom Kandijskog rata vidi: DAZD, GPDA, kut. 55, 528.

bila popunjena *de Croati*, a druga *d'Albanesi*.⁴⁹ Juraj Jura (*Giura*) također je bio jedan od vojnih poduzetnika koji su novačili ljude za državne brodove. Godine 1686. unovačio je 150 *fanti Venturieri* za jednu veliku *galeottu*, te je izabran za kapetana tih vojnika s plaćom od 25 dukata mjesečno.⁵⁰

NOVAČENJA POSTROJBI TIJEKOM RATA

Tijekom Morejskog rata mletačka će vojna administracija u Dalmaciji i (mletačkoj) Albaniji s lokalnim vojnim poduzetnicima sklopiti nešto više od 170 ugovora o novačenju konjaničkih i pješćkih postrojbi, po formi uglavnom sličnih onima s početka ovog rada, a nekolicinu će postrojbi unovačenih o trošku vojnih poduzetnika uvrstiti među profesionalne.⁵¹ Golema većina ugovora vojne će poduzetnike obvezivati na novačenje postrojbe razine satnije ili, u znatno manjem broju, nekoliko satnija (najviše tri). Nekolicina će vojnih poduzetnika sklopiti ugovore u kojima se navodi broj vojnika, ali ne i razina postrojbe, a godine 1695. providur konjaništva Stefano Capello trojici je vojnih poduzetnika zajedno s drugima *da Montenero* koji nisu "mogli preuzeti obavezu novačenja preciznog broja" (*non poter assumer alcun impiego di preciso numero*) odobrio novačenje onolikog broja vojnika koliko im uspije (che Le sortissero).⁵² Nominalno, satnija *Oltramarina* je (tijekom čitavog rata) imala 50 vojnika uključujući kapetana, zastavnika, obično jednog narednika i dvojicu kaplara.

U razdoblju od izbijanja sukoba do 1690. godine dominirala su novačenja pješćkih postrojbi. U tom je razdoblju među profesionalne postrojbe uvrštena samo jedna konjanička satnija, ona koju je Urban Fenzi unovačio o vlastitom trošku, bez državnog predujma.⁵³ U razdoblju od 1690. do 1693. godine dominirali su ugovori o novačenju konjaničkih postrojbi (sklopljeno je ukupno 20 ugovora o novačenju 21 konjaničke postrojbe razine satnije). Prvi je takav ugovor o novačenju 100 konjanika raspoređenih u dvije satnije sklopio guvernadur Šimun Bartolazzi,⁵⁴

⁴⁹ DAZD, GPDA, *Dispacci*, Pietro Valier (1685. - 1686.), kut. 2, 40.

⁵⁰ DAZD, GPDA, kut. 55, 481v.

⁵¹ Iako bi se zbrajajući podatke navedene u tablicama o novačenjima postrojbi došlo do broja od 165, za pojedine će vojne poduzetnike, navodeći njihove zasluge (uglavnom koncem rata), mletački službenici napisati kako su unovačili više postrojbi nego li ih se navodi u ugovorima o novačenjima kroz pojedinu godinu. Sličan je primjer i sa postrojbama koje su unovačene o osobnom trošku vojnih poduzetnika, a kasnije primljene u službu.

⁵² DAZD, GPDA, kut. 61, 16v - 17.

⁵³ *...senza alcuna Pubblica prestanza, tutto a proprie spese...* DAZD, GPDA, kut. 53., 78v

⁵⁴ Za Bartolazzija koji je uoči rata kao jedan od pripadnika lokalne elite dobio zadatak *soprintendere* Morlake iz zadarske okolice, a početkom je rata služio "come venturieri", te bio postavljan za guvernadura s plaćom od 20 dukata mjesečno: DAZD, GPDA, kut. 47., 36, 50 - 51, 411v; kut. 49., 9 - 12. Šimuna Bartolazzija će 1692. godine ubiti Morlaci, mletački podanici. O tomu vidi: Tea MAYHEW, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule. Contado di Zara 1645-1718*, Viella, Roma, 2008., posebice 173 - 174.

a taj će ugovor postati obrazac za gotovo sve kasnije. Godine 1695. *Conte* Karlo Benja (*Begna*) sklopit će s mletačkim vlastima ugovor o novačenju pet konjaničkih satnija. Konjanička satnija nominalno je imala 50 vojnika uključujući jednog kapetana, poručnika i trubača.

Za Morejskog rata dogodila se i najznačajnija promjena u mletačkoj vojnoj organizaciji na njezinom istočnojadranskom posjedu. Naime, godine 1686. mletačka je vojna administracija u provincijama Dalmaciji i Albaniji prvi puta s jednim lokalnim poduzetnikom sklopila ugovor o novačenju čitave pukovnije *Oltramarina*. Do 1686. godine lokalni su vojni poduzetnici uspijevali sklopiti ugovore samo za novačenja postrojbi veličine satnije koje su označavane kao *sciolte*.⁵⁵ Prvi takav poslovni uspjeh ostvario je *Conte* Šimun Fanfonja.⁵⁶ Vrijedi ovdje istaknuti i oprez koji su mletačke vlasti pokazale prema tom prvom većem vojno poduzetničkom pothvatu. Naime, Fanfonji je prvo koncem listopada 1686. odobreno da unovači 200 pješaka za svoju buduću pukovniju, a tek po ispunjavanju te obeveze, vidjevši kako novačenje napreduje brzo, providur Cornaro mu je odobrio novačenje preostalih vojnika i formiranje postrojbe.⁵⁷ Do konca rata mletačke će vlasti lokalnim vojnim poduzetnicima odobriti novačenje još sedam pješčkih pukovnija (Fanfonja će 1693. godine sklopiti ugovor o novačenju još jedne pukovnije *Oltramarina*). No, budući da se neke od njih, osim u ugovorima kojima se lokalnim vojnim poduzetnicima odobrava njihovo novačenje i obećavaju predujmovi za podmirenje troškova novačenja i opremanja, u spisima mletačke vojne administracije tijekom rata više ne spominju, možemo zaključiti kako ih dio lokalnih vojnih poduzetnika (Karlo Benja, Josip Paskvali (*Pasquali*) i Vicko Branković) nije uspio unovačiti, a posljednji ugovor o novačenju pukovnije *Oltramarina*, onaj Marka Labrazze iz kolovoza 1698. godine, u knjizi je providura konjaništva Steffana Capella precrtan uz primjedbu kako “nije stupio na snagu” (vjerojatno zbog započetih pregovora o primirju).⁵⁸

Fanfonjina će pukovnija, a po tom modelu će se nešto poslije ustrojiti i ostale pukovnije *Oltramarina*, sadržavati deset satnija (ukupno 500 vojnika i časnika) uključujući i njegovu s oznakom *compagnia colonella*. Pored pukovnikove satnije, u sastavu pukovnije nalazile su se i one dopukovnika i bojnika, a takva je bila i zapovjedna hijerarhija

⁵⁵ Naziv *compagnia sciolta* značio je da satnija nije u sastavu neke veće postrojbe, već je samostalna. Kako je jedino takva razina, ujedno i najveća, postrojbi *Oltramarina* postojala u vrijeme Kandijskog rata piše: D. MADUNIĆ, “Defensiones Dalmatiae”, 142 - 143.

⁵⁶ O *conteu* Šimunu Fanfonji vidi još: Šime PERIČIĆ, “Neki Dalmatinci - generali stranih vojski”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 42, 2000., 196 - 199; te vrlo pregledan članak u Hrvatskom biografskom leksikonu: Lovorka ČORALIĆ, “Fanfonja, Šimun”, *Hrvatski biografski leksikon*, (ur: Trpimir Macan), sv. IV (E-Gm), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998., 133; na istom mjestu o obitelji Fanfonja: Serdo ĐOKOZA NIKPALJ, “Fanfonja”, 130 - 132.

⁵⁷ DAZD, GPDA, kut. 55., 130 - 130v, 207 - 208, 492v,

⁵⁸ ...*non hebbe efetto*... DAZD, GPDA, kut. 61, 32v.

unutar postrojbe. Bez obzira je li razlog za organiziranje ovakvih postrojbi bio racionalizacija poslova mletačke vojne administracije koja je sada “poslovala” s nekoliko pukovnika umjesto s desecima kapetana ili neki drugi, ova promjena u mletačkoj vojnoj organizaciji svjedoči o tomu kako su lokalni vojni poduzetnici stekli sposobnosti novačenja i organiziranja čitavih pukovnija - postrojbi deset puta većih od dotadašnjih satnija! Iznimka je ugovor kojeg je početkom 1692. godine sklopio Josip Paskvali kojim su mu mletačke vlasti odobrile novačenje pukovnije od 250 *Oltramarina*.⁵⁹ Osim toga, sasvim je sigurno, da je ta promjena konačno čvrsto i formalno sankcionirala nedjednaku raspodjelu moći unutar sloja lokalne vojne elite mletačkog istočnojadranskog posjeda, te ubrzala njegovo izraženije stratificiranje. Primjerice, jedan od mehanizama koji je ubrzao te procese bio je pravo postavljanja svih ostalih časnika unutar vlastite pukovnije od strane pukovnika - vlasnika, čin koji su mletačke vlasti u pravilu samo sankcionirale.

Novačenja postrojbi 1684. godine:

	postrojba (rod)*	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	DAZD, Generalani providuri za Dalmaciju i Albaniju,** kutija, list
Šimun Fanfonja	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	49., 55
kapetan Matija Piferić	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	49., 55
Matija Mantelić	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	49., 55
zastavnik <i>riformato</i> Matija Suplanović	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	49., 55
narednik <i>riformato</i> Marko Podgorica	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	49., 55
Conte Girolamo Bardi	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	49., 55
Janko Senjanin	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	49., 55
Marko Antun Marković	posada <i>galeotte</i> (P)	<i>Oltramarini</i>	49., 40-40v
Antun Marinović iz Omiša	satnija (P)	<i>della Nazione Crovata</i>	53., 15

⁵⁹ DAZD, GPDA, kut. 60., 82 - 82v.

* Oznaka “vojnog roda” postrojbe bit će nadalje označavana sa (P) za pješačke postrojbe i (K) za konjaničke.

** Dalje će se zbog ograničenog prostora navoditi samo broj kutije i pripadajućeg lista (stranice) iz Fonda Generalnih providura (DAZD).

Novačenja postrojbi 1685. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora	napomena o novačenjima poduzetim o vlastitom trošku
Dimitri Vlasto	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 34-34v		
Zaviša Mitrović	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 34-34v		
kapetan Marko Lučić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v		
Stjepan Rosana	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 156-157		
kapetan Mile Simičić iz Biograda	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 156-157		
kapetan Mića Dobrić iz Radovina	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 156-157		
kapetan Vid Kalinić iz Dračevca	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 156-157		
poručnik Ivan Primorić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v		
zastavnik <i>riformato</i> Nikola Kršulović	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v		
Ivan Krstitelj Divnić	100 (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 156-157		
kapetan Rade Milin	satnija (P)	<i>Fanti Albanesi</i>	53., 156-157		
zastavnik <i>riformato</i> Milin Milin iz Grblja	satnija (P)	<i>Fanti Albanesi</i>	53., 156-157		
poručnik Rade Vukon	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v		<i>sotto la condotta del governatore Marco Mihovilovich</i>
zastavnik Krsto Borišević	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v		<i>sotto la condotta del governatore Marco Mihovilovich</i>
Šimun Fanfonja	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v		
Juraj Grisogono	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v		
Stjepan Crnica	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 120		
Antun Marinović	satnija (P)	<i>Fanti Croati</i>	53., 57v		

Conte Bardi	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 25	
guvernadur Augustin Tartalja	satnija (P)	<i>Fanti Croati</i>	53., 98	
Urban Fenzi	satnija (K)	<i>Capelletti a Cavallo</i>	53., 78v	<i>senza alcuna Pubblica prestanza, tutto a proprie spese</i>
kapetan Petar Tartaglia	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 180	<i>a sue proprie spese</i>
Marko Mihovilović	posada galeotte (P)	<i>Croati</i>		
Vecchio Corponese	posada galeotte (P)	<i>Albanesi</i>	Vidi bilješku 47. i pripadajući tekst.	

Novaćenja postrojbi 1686. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list
Juraj Jura	posada <i>galeotte</i> 150 (P)	<i>fanti Venturieri</i>	55., 481v.
Ivan Bibić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 137-137v
poručnik Nikola Crnica	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 156-157
Ivan Krstitelj Podgorica	satnija (P)	<i>Fanti Croati</i>	53., 156-157
kapetan Šimun Fanfonja	pukovnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 130-130v; 207-208; 492v
kapetan Nikola Marković	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 262v
Šimun Podgorica	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 196v
Ivan Krstitelj Divnić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 228
Dimitri Vlasto	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 263
Jovo iz Grblja	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 484
kapetan <i>riformato</i> Ivan Belglava	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 252
zastavnik Bose Crnica	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	53., 248
Damjan Rudelić iz Trogira	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 486v

Novačenja postrojbi 1687. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora	napomena o novačenjima poduzetim o vlastitom trošku
Petar Marinović	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 489v		
Iseppo Sorini	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 487v	<i>Sotto la condotta del Simon Fanfogna</i>	
Ivetin Smoljanić	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 489	<i>Sotto la condotta del Simon Fanfogna</i>	
Matěj Karešić	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 488		
Petar Ljubotina	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 489v		
harambaša Marko Antišić iz Makarske	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 491v		
Juraj Smirić	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 492		
Ivan Bubić	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 493		
Marko Napadić <i>Nobile d' Pastrovichio</i>	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 477		
Vule Novković	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 497-497v		
Marko Vojnović iz Popova	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 497-497v		
Matija Sentić iz Zažablja	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 497-497v		
Nikola Bodit iz Zažablja	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 497-497v		
Ivan Sudarović	neodređeno, satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	55., 507	<i>sotto la condotta del Regimento del Kavaliere Janco</i>	
nadintendant Marko Bošković	satnija (P)	<i>Albanesi</i>	55., 504		<i>senza un minimo aggravio del Principe, col mezzo dell' ordinaria sovvenzione, ma il tutto a proprie spese</i>

Novačenja postrojbi 1688. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora
Karlo Benja	pukovnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 277-277v	
Nikola Crnica	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 279-279v	<i>sotto la condotta del Conte Carlo Begna</i>
Vicenzo Ivanišević	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 279-279v	<i>sotto la condotta del Conte Carlo Begna</i>
Nikola Kršulović	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 317-318	<i>sotto la condotta del Conte Carlo Begna</i>
zastavnik konjaništva Antun Teodosio	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 317-318	<i>sotto la condotta del Conte Carlo Begna</i>
bojnik Rozzi iz Bara	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 205v	
Ivan Ristić stanovnik Omiša	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	55., 307	

Novačenja postrojbi 1689. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list
Nikola Crnica	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 290-290v
Franjo Marković	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 99-99v; 489v
Vuk Medin iz Paštrovića	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 25
Vicko Branković	2 satnije (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 16
Vicko Branković	pukovnija (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 271-271v

Novačenja postrojbi 1690. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	napomena o novačenjima poduzetim o vlastitom trošku
guvernador Šimun Bartolazzi	2 satnije (K)	<i>Cappelletti a Cavallo di Nazione Oltremarina, Crovata, et Albanese</i>	57., 319-320v	
Karlo Benja	satnija (K)	<i>Cappelletti a Cavallo di Nazione Oltremarina, Crovata, et Albanese</i>	57., 168-169	
Josip Kosirić iz Šibenika	satnija (K)	<i>Cappelletti a Cavallo di Nazione Oltremarina, Crovata, et Albanese</i>	57., 321v-322	
Urban Fenzi	satnija (K)	<i>Cappelletti a Cavallo di Nazione Oltremarina, Crovata, et Albanese</i>	57., 321v-322	
Conte Ivan Franjo Benja	satnija (K)	<i>Cappelletti a Cavallo di Nazione Oltremarina, Crovata, et Albanese</i>	57., 120-120v	
Grgur Kačić	satnija (K)	<i>Capelletti a Cavallo</i>	57., 320v-321	
Franjo Macedonia	satnija (P)	<i>Fanti Croati</i>	57., 297v-298	<i>senza sovvenzione</i>

Novačenja postrojbi 1691. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list
Josip Kosirić	satnija (K)	<i>Cavalleria Crovata et Albanese</i>	57., 208
guvernadur Ivan Burović	satnija (K)	<i>Croati et Albanesi a Cavallo</i>	57., 234
poručnik Francesco de Franceschi	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 379-379v
kapetan Franjo Furioso iz Omiša	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 379-379v
Marko Modrušić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	57., 254
Ilija Mitrović	satnija (K)	<i>Nazione Oltramarina, Crovata et Albanese</i>	57., 176

Novačenja postrojbi 1692. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list
Karlo Benja	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo</i>	59., 369-369v
dopukovnik Juraj Crnica	2 satnije (P)	<i>Oltramarini</i>	58., 337v-338
Janko Zolačić	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo</i>	59., 368v
Enrico Emmanuel Pedemonti	satnija (K)	<i>Cavalli Croati</i>	59., 378v-379
Filippo Marin Pedemonte	satnija (K)	<i>cavalleria leggera Croata</i>	60., 99
Marko Anić	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo di Stato Estero</i>	58., 394
Toma Zavorović (Zavoreo)	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo</i>	60., 105v
Vice Cipiko	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo</i>	60., 105v
Mihovil Cetiach iz Kaštela	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	59., 371
Matija Lučić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	59., 371v
Toma Kaić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	59., 437
Francesco Franceschi	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 57
Ivan Furioso	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 58v
Ivan Marušić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 71
Paulo Jerčić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 81v
Josip Paskvali	satnija (P)	<i>Fanti Oltramarini et Albanesi</i>	60., 74
Josip Paskvali	pukovnja (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 82-82v

Novačenja postrobi 1693. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora
Šimun Fanfonja	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 54v	
Šimun Fanfonja	pukovnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 107v-108; 154v-155	
Ludovik Paskvali	2 satnije (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 155-155v	<i>sotto la leva del condotto, Colonnello Conte Simon Fanfogna</i>
Karlo Benja	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo</i>	60., 101v	
Antun Pace	3 satnije (P)	<i>Nazione Crovata et Albanese</i>	60., 446-447	
Francesco Renessi	3 satnije (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 100v-101	
Josip Paskvali <i>nobile da Cattaro</i>	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 139v-140	
Kapetan Andrija Butković	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo</i>	60., 149	
Vice Cipiko	satnija (K)	<i>Croati a Cavallo</i>	60., 106	
Contei Miloš i Ivan Vojnović	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 123	
Kapetan Toma Kačić	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 157	
Karlo Lušić	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 154-154v	

Novačenja postrobi 1694. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora	napomena o novačenjima poduzetim o vlastitom trošku
Matija Lučić	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 170-170v	<i>sotto la leva del condotto, Colonnello Conte Simon Fanfogna</i>	
Kapetan Franjo Visković	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 178v-179		
poručnik Nikola Visković	satnija (dopuna) (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 178v-179		<i>senza Pubblico aggravio</i>
Gregur Medin	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	60., 194v-194		

Novačenja postrojbi 1695. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora
Šimun Fanfonja i Karlo Benja	3 satnije (P)	<i>Oltramaringi</i>	59., 509v-510	
zastavnik Ivan Corponese	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	61., 1v-2v	
Conte Nikola Lazarović iz Grblja	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	61., 3-4	
kapetan Jona Božinović iz Duvna	satnija (P)	<i>Oltramaringi</i>	61., 4v-6	

Marko Mitrović iz Paštovića	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 6-7v	
bojnik Vule Nonković	satnija (P)	<i>Oltramarini dalle Paese nemiche</i>	61., 6-7v	
Franjo Mitrović iz Paštovića	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 8-9v; 20-20v	
Vuk Jurašković (Giurascovich) da Cechin	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 10v-11v	
Nikola Corponese	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 13v-14v	
Ivan Božinović Bossinese	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 13v-14v	
poručnik Vuk Ljubotina	neodređeno (P)		61., 16v-17	
Vuk Jurašković da Ceclina	neodređeno (P)		61., 16v-17	
Stanko Petković da Zagliuti	neodređeno (P)		61., 16v-17	
Gabrilo Petković da Zagliuti	neodređeno (P)		61., 16v-17	
Miladin Teserović iz Herceg Novog	satnija (P)	<i>Oltramarini nella Terra di Slano</i>	61., 17-17v	
Božo Bečić	satnija (dopuna) (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 17v-18	<i>della leva Medin</i>
kapetan Alessandro Orsilli	satnija (dopuna) (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 34	<i>sotto la leva di capitano Antonio Vidovich</i>

Novačenja postrojbi 1696. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora	napomena o novačenjima poduzetim o vlastitom trošku
guvernadur Nikola Stjepanov (di Steffano) iz Maina	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 19	<i>nella leva Renessi</i>	
kapetan Josip Smolčić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 22v	<i>In condotta del tenente Francesco Renessi</i>	
Marko Marković	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 22v	<i>In condotta del tenente Francesco Renessi</i>	
Franjo Mitrović	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 22v	<i>In condotta del tenente Francesco Renessi</i>	
Antonio Pace s Korčule	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 23-23v	<i>nella leva Renessi</i>	
harambaša Miladin Jeterović	satnija (P)	<i>Oltramarini dalle Provincie d’Ercegovina, et Albania nemiche</i>	61., 24	<i>sotto la leva Renessi</i>	
kapetan riformato Toma Lučić iz Makarske	satnija (P)	<i>Oltramarini dalle Provincie d’Ercegovina, et Albania nemiche</i>	61., 24	<i>sotto la leva Renessi</i>	
Josip Smolčić iz Mostara	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 19-21v	<i>sotto la condotta del governatore Vule Nuncovich</i>	
Juraj iz Makarske	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 414		

poručnik Toma Galičić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 419	
Miladin Gesceovich	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	60., 420v	
Juraj Cvitanović	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 259	<i>a proprie spese</i>
kapetan Ivan Kulišić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 263-263v	
Antun Vidović	pukovnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 36	

Novačenja postrojbi 1697. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list	oznaka podugovora
zastavnik <i>riformato</i> Ivan Miličić	satnija (P)	<i>Oltramarini dalle Provincie d’Ercegovina, et Albania nemiche</i>	61., 26v-27	<i>sotto la leva del Renessi</i>
Marko Ljubanović iz Grblja	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 27-28v	<i>sotto la leva del tenente colonello Renessi</i>
Mihovil Ivković (Ifcovich) iz Biograda	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 27-28v	<i>isto</i>
Franjo Rešević iz Paštrovića	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 27-28v	<i>isto</i>
Ivan Kostić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 27v-28	<i>isto</i>
Stjepan Kalodurđević <i>di Nazione Pastrovichia</i>	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 29-29v	<i>isto</i>
kapetan Božo Bečić iz Paštrovića	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 31-32	<i>isto</i>
Antonio Nalošić s Korčule	satnija (P)	<i>Oltramarini/Oltrantonani grenadiri</i>	65., 15v	
pukovnik Nicolo Rizzi	pukovnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	
bojnik Antun Rizzi	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	za pukovnju Rizzi
kapetan Donato (?)	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
kapetan Vincenzo Rizzi	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
kapetan Antonio Mazzarelli	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
kapetan Stjepan (?)lakušić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
kapetan Vicko Radović	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
kapetan (?) Dobri	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
zastavnik Krsto iz Kotora	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
zastavnik Franjo Medin	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
zastavnik Vuk (?)nić	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
zastavnik Giovanni Battista Lucabelli	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>
kapetan <i>riformato</i> Nikola Podgorica	satnija (P)	<i>Oltramarini</i>	65., 24-26v	<i>isto</i>

Novačenja postrojbi 1698. godine:

	postrojba (rod)	“oznaka” postrojbe s obzirom na podrijetlo novaka	kutija, list
kapetan Marco Labrazza	pukovnija (P)	<i>Oltramarini</i>	61., 32v

DRŽAVNA INICIJATIVA I PUKOVNIJE *OLTRAMARINA*

U kolovozu 1688. godine formirane su još tri pješačke pukovnije *Oltramarina*. No, u ovim je slučajevima državna administracija, a ne privatna inicijativa, igrala presudnu ulogu u formiranju novih postrojbi. Naime, tri su pukovnije ustrojene od već postojećih satnija (*sciolte*), a časnike je izravno postavila, slijedeći model Fanfonjine pukovnije, državna administracija. Providur Cornaro u skladu s odredbama Senata donosi popis satnija od kojih će se oformiti tri pukovnije, te svakoj od njih postavlja pukovnika, dopukovnika i bojnika. Zuanne Isij i Juraj Salamonich od prije su imali čin bojnika, dok su svi ostali nabrojani časnici imali čin kapetana. Ivan Marušić i Juraj Crnica koji će dobiti činove bojnika u dvama pukovnijama ne navode se kao zapovjednici, odnosno vlasnici satnija od kojih su oformljene ove tri postrojbe.⁶⁰ Dimitri Vlasto, bojnik treće pukovnije će od svog položaja i čina odustati kada pukovnija u svibnju iduće godine bude poslana na Levant, a na njegovo će mjesto biti izabran Krsto iz Splita.⁶¹

pukovnik	<i>Conte</i> Juraj Salamonich	Nicolo Corponese	Zuanne Isij
dopukovnik	Ivan Belglava	Ivan Krstitelj iz Ulcinja	Antun Saptina
bojnik	Ivan Marušić	Juraj Crnica	Dimitri Vlasto
satnije	Andrija Suić	Petar Corponese	Krstitelj Podgorizza
	Ivan Primorić	Grgur Vuletić	Tomaso Bottari
	Nikola Kršul	Ivan Crnica	Krsto iz Splita
	Marko Lučić	Zuanne Duepilla	Anzolo Bardi
	Zorzi Bragaoatto	Ivan Bošković	Ivan Maina
	Antonio Furioso	Alvise Geremia	Nikola Marković
	Michiele Parenzi	Divnić	Matija Lušić
	Matija Bartulović	Zuanne Ghichina	
	Ivan Kulišić	Damjan Rudić	
		<i>Truppa</i> Crnica	

Godine 1694. mletačke su vlasti ustrojile novu pukovniju *Oltramarina* također sastavljenu od satnija *sciolti*. Za njenog je pukovnika postavljen Marin Marinović koji je

⁶⁰ DAZD, GPDA, kut. 55, 526v - 530.

⁶¹ DAZD, GPDA, kut. 57, 7v.

bio unovačio tri satnije, Franjo Visković je postavljen za bojnika, dok se ostatak njezinih sastava ne navodi.⁶² Godine 1696. oformljene su još dvije pukovnije *Oltramarina* sastavljene od satnija *sciolti*.⁶³

pukovnik	Conte Franjo Visković	Giovanni Battista da Dolcigno
dopukovnik	Antonio Furioso	Belglava
bojnik	Ljubotina	Maina
satnije	Barcella	Marinović
	P(?)gna	Granić
	da Macarsca	Orsili
	Sentić	Segna
	Vuletić	Musacchia
	Rade Crnica	Versalović
	Podgorica	Rudić
	Napadić	Furioso
		Gamma
		Saptina
		Brgljevac
		Visković
	Pam(?)ć	

PATRONATSKO-KLIJENTSKE MREŽE LOKALNIH VOJNIH PODUZETNIKA

Većina je pripadnika mletačke lokalne vojne elite iz razdoblja Morejskog rata posao vojnog poduzetnika nastavila iz vremena Kandijskog rata ili ga naslijedila kao "obiteljski". Osobito se to odnosi na najuspješnije među njima. Bilo da su ju posjedovali iz vremena minulog sukoba, u međuvremenu je šireći i razvijajući, ili da su ju naslijedili od svoje rodbine, dobro organizirana mreža patronatsko klijentskih veza i poznanstava bila je neophodna za uspješnu karijeru vojnog poduzetnika. Takvim mrežama su se služili prilikom novačenja postrojbi, davanja jamstava mletačkim vlastima za predujmove kojima su trebali podmiriti početne troškove organiziranja vlastite postrojbe, međusobnog posuđivanja, uglavnom financijskih, sredstava za novačenje vojnika, njihovo opremanje ili isplatu dugovanja, a nema sumnje kako su one uvjetovale i dobivanje zapovjedničkih položaja. Jezgre patronatsko klijentskih mreža lokalnih vojnih elita,

⁶² Uz napomenu kako se točan sastav ove pukovnije u izvorima ne navodi: DAZD, GPDA, kut. 60, 203 - 204.

⁶³ DAZD, GPDA, kut. 60, 458 - 458v i 473v.

ujedno najuži i najčvršći krug takvih mreža, izgrađene su na rodbinskim, u pravilu najužim, vezama. U posao gotovo svih uspješnijih i veći vojnih poduzetnika iz razdoblja Morejskog rata bila su uključena njihova braća, sinovi ili nećaci.

Ivan Radoš, početkom rata (i formalno) najmoćnija osoba iz redova lokalne vojne elite bio je veteran Kandijskog rata. Od 1670. godine s naslovom nadintendanta i redovnog pukovnika Oltramarina, pješaka kao i konjanika,⁶⁴ osposobljen je obnašati dužnost bojnika *di battaglia*. Providur Donà mu je 1684. godine dodijelio vrhovni nadzor nad svim Morlacima i drugim negradskim stanovništvom čitave pokrajine.⁶⁵ On je, kao i brat mu Petar, jedan od dvojice podređenih mu guvernadura, uoči i na početku rata bio zapovjednik i vlasnik satnije *Oltramarina*. Za kapetana satnije *Oltramarina* na početku je rata postavljen i Ivanov maloljetni sin Petar Antun (očito - postrojbom je stvarno zapovijedao ili, bitnije i preciznije, upravljao otac),⁶⁶ a stričevim će i očevim stopama, nastavljajući obiteljski posao, krenuti i braća conte Ivan i *conte* Juraj (Petrovi sinovi), također zapovjednici satnije u vrijeme Morejskog rata.⁶⁷ Nevolja će po potonju trojicu biti što će oca, odnosno strica, po svemu dva vjerojatno najmoćnija pripadnika lokalne vojne elite uoči i na početku Morejskog rata (uz napomenu kako u to vrijeme od *Oltramarina* još nisu bile formirane pukovnije), izgubiti već nakon nepune dvije ratne godine, a s njihovom će se smrću osuti i, očito ne prečvrsta, njihova mreža klijenata i patrona.

Juraj Crnica također je bio veteran Kandijskog i jedan od najuspješnijih vojnih poduzetnika tijekom Morejskog rata koji je u posao uključio svoju užu rodbinu. No, za uspjeh njegove karijere vjerojatno je, više nego li njegovo osobno sudjelovanje u minulom ratu, značajnija bila mreža veza i poznanstava koju je naslijedio od svojih predaka.⁶⁸ Uoči i po izbijanju Morejskog rata kapetan Juraj Crnica služi kao kapetan galeotte, a kao kapetan satnije se spominje i njegov brat Stjepan.⁶⁹ Godine 1688. postavljen je prvo za bojnika pukovnije Corponese,⁷⁰ a ubrzo je (kada je aktualni dopukovnik Ivan Krstitelj iz Ulcinja otišao ratovati na Levant) postao njezin dopukovnik.⁷¹ U posao uključuje i sina Franju kojeg postavlja za kapetana satnije koju je osobno unovačio, nakon čega se prihvatio no-

⁶⁴ *...soprintendente et colonello ordinario della nazione Oltramarina, tanto a piedi come a cavallo...* DADZ, GPDA, kut. 47, 410 - 410v.

⁶⁵ *...la soprintendenza intiera dei Morlacchi, et altri Giurisdittionali di tutta la Provincia...* DAZD, GPDA, kut. 47, 410 - 410v.

⁶⁶ DAZD, GPDA, kut. 47, 392.

⁶⁷ DAZD, GPDA, kut. 60, 169v - 170.

⁶⁸ O braći Vuku i Marku Crnica kao vojnim zapovjednicima u vrijeme Kandijskog rata vidi u: D. MARDUNIĆ, "Defensiones Dalmatiae", 62, 208 i 261. Određujući da se maloljetni Stjepan Crnica uvrsti u popis jedne konjaničke satnije i tako dobiva vojničku plaću providur Alessandro Molin kaže kako su njegovi preci Vuk Cernizza, pukovnik, te Marko Crnica, *governatore della Nazione Oltramarina* zajedno sa svoja druga dva brata tijekom Kandijskog rata unovačili 26 satnija *di Nazione Albanese*; DAZD, GPDA, kut. 57, 165v - 166v.

⁶⁹ DAZD, GPDA, kut. 47, 46v, 235; kut. 53, 120; kut. 55, 86, 506, 529.

⁷⁰ DAZD, GPDA, kut. 55, 529.

⁷¹ DAZD, GPDA, kut. 57, 83v - 84.

vačenja još jedne i postao njezin zapovjednik.⁷² Njegov nećak Ivan Crnica također je bio vlasnik i zapovjednik satnije *Oltramarina*.⁷³

Franjo Kruta i Ivan Krstitelj iz Ulcinja, također Veterani Kandijskog rata, uspješno su nastavili vojnu karijeru i posao vojnog poduzetnika i u Morejskom ratu. No, sudeći prema izvorima, svoj uspjeh nisu gradili oslanjajući se na svoje obitelji i rodbinu. Imenovan 1684. godine za brigadira mletačkog lakog konjaništva Franjo Kruta će na tom položaju ostati do smrti u borbi pod Uskopljem 1693. godine.⁷⁴ U ispravi kojom mu se 1691. godine povećava mjesečna plaća na 60 dukata providur Alessandro Molin navodi kako vojna služba Franje Krute traje 35 godina, te kako je na početku Morejskog rata sa vlastitom satnijom pristigao u ove provincije,⁷⁵ dok na njegovom nadgrobnom natpisu u crkvi sv. Frane u Zadru između ostalog stoji kako je bio jedan od *condvto*s presjajne Republike.⁷⁶ Ivan Krstitelj iz Ulcinja borio se u Kandijskom ratu na Kreti i u Dalmaciji, bio je kapetan providurove garde,⁷⁷ te je 1688. godine postavljen za dopukovnika pukovnije Corponese.⁷⁸ Godine 1692. unaprijeđen je u čin pukovnika i postavljen za zapovjednika prve pukovnije Šimuna Fanfonje. Vrativši se s levantinskog bojišta (ponovno) je postavljen za pukovnika jedne pukovnije koja se, na inicijativu mletačkih vlasti, oformila od satnija *sciolti*.⁷⁹

Iako je uoči Morejskog rata zajedno s bratom *conteom* Antunom bio običan konjanik isprva u satniji kapetana Nadala Theodosija, a potom u satniji Ivana Radoša, tada najmoćnije osobe iz redova lokalne vojne elite,⁸⁰ zadarski plemić Šimun Fanfonja postat će najuspješniji vojni poduzetnik Morejskog rata. Vrlo je vjerojatno da Šimun, a s njime i brat mu Antun, svoj vrtoglavi uspon duguju, pored vlastitim sposobnostima, dobro uhdanom vojno poduzetničkom poslu naslijeđenom od oca *Kavlierea Contea* Franje Fanfonje. Potonji je vlastitu karijeru u Kandijskom ratu započeo kao *venturiere* s jednom družinom okupljenom i opremljenom o vlastitom trošku (*come venturiere con una camerata a proprie spese*), da bi s položaja guvernadura jedne konjaničke satnije do konca rata uspio bez državnog troška (*senza pubblica aggravio*) unovačiti osam pješačkih satnija.⁸¹ Unova-

⁷² DAZD, GPDA, kut. 58, 337v - 338.

⁷³ DAZD, GPDA, kut. 60, 419 i 432v.

⁷⁴ Vijesti o pogibli brigadira Franje Krute pod Uskopljem bilježi i šalje u Vatikan i papinski nuncij u Veneciji. DAZD, Zbirka rukopisa, rkp. 76 (dalje samo: rkp. 76), "Ispisi fra Dane Zeca iz Tajnog vatikanskog arhiva", sv. 6., 602 - 605. Ovdje čitatelja valja upozoriti kako je na temelju rukopisne građe što ju je u vatikanskim arhivima prikupio fra Danijel Zec o mletačko-osmanskim sukobima nedavno objavljena knjiga: Josip VRANDEČIĆ, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest, Split, 2013. O obitelji Kruta, ujedno i o Franji vidi detaljnije u: L. ČORALIĆ, "Albanska obitelj Kruta".

⁷⁵ ...*(ha) capitato con la sua Compagnia in queste Provincie...* DAZD, GPDA, kut. 57, 185 - 185v.

⁷⁶ L. ČORALIĆ, "Albanska obitelj Kruta", 385.

⁷⁷ DAZD, GPDA, kut. 55, 527v.

⁷⁸ DAZD, GPDA, kut. 55, 527v.

⁷⁹ DAZD, GPDA, kut. 60, 432v, 444 - 445.

⁸⁰ DAZD, GPDA, kut. 47, 108v i 344.

⁸¹ DAZD, GPDA, kut. 58, 81 - 82.

čivši početkom rata dvije pješачke satnije i postavivši brata i sebe za njihove kapetane,⁸² Šimun će 1686. godine postati glavni akter najznačajnije promjene mletačke vojne organizacije na istočnojadranskoj obali. Naime, upravo je njemu mletački Senat prvome odobrio novačenje jedne pukovnije *Oltramarina*, postrojbe deset puta veće od onih čija su novačenja lokalni vojni poduzetnici do tada ugovarali i poduzimali. Očekivano, u dotad najveći vojno poduzetnički pothvat Fanfonja je uključio niz podizvođača koje će, nakon što unovače satnije za njegovu pukovniju, postaviti za njezine časnike.⁸³ Glavni Fanfonjin podizvođač, ujedno i najvžaniji klijent u njegovoj poslovnoj mreži bio je zadarski plemić Karlo Benja, kojega je Fanfonja najprije postavio za bojnika, da bi kasnije postao dopukovnik, odnosno drugi čovjek pukovnije. Za njega je 1690. godine providur Molin zapisao kako je s mnogo troška (*con molto dispendio*) unovačio pet satnija *Oltramarina* koje su bile priključene pukovniji Fanfonja.⁸⁴ Osim brata Antuna, Šimun je unovačivši 1693. godine novu satniju *Oltramarina* u posao uključio i svog sina contea Franju kojeg je postavio za njezinog kapetana.⁸⁵ Šireći svoj vojno-poduzetnički posao, a s njime i svoju patronatsko-klijentsku mrežu Fanfonja je iste godine sklopio ugovor o novačenju nove pukovnije *Oltramarina*. Kao njegovi glavni klijenti sada se javljaju Petar Drašković koji je u prvoj Fanfonjinoj pukovniji bio bojnik, a u novoj je postao dopukovnik, te Ludovik Paskvali koji je za novu pukovniju u sklopu ugovora o novačenju pukovnika Fanfonje unovačio dvije satnije i bio postavljen za njenog bojnika.⁸⁶ U siječnju 1695. Šimun Fanfonja i Karlo Benja sklopili su (sada nastupajući ravnopravno) s mletačkim vlastima novi ugovor o novačenju 100 *Oltramarina*, a u srpnju iste godine providur piše kako su *li condotti* pukovnici Fanfonja i Benja unovačili tri satnije *Oltramarina*.⁸⁷

Slično kao braća Fanfonja i braća Karlo i Franjo Benja također su, zahvaljujući vojno-poduzetničkoj karijeri svoga strica *contea* Karla Benje koji je u Kandijskom ratu zapovijedao i upravljao satnijom lakog konjaništva, a potom kirasira, na početku Morejskog rata imali dobre početne pozicije za gradnju uspješne vojno poduzetničke karijere.⁸⁸ No, niti jedan od njih neće se za trajanja rata uspeti na najvišu zapovjednu razinu dohvatljivu lokalnim vojnim poduzetnicima. Karlo Benja će s mletačkim vlastima 1688. godine sklopiti ugovor o novačenju vlastite pukovnije *Oltramarina*. No, iako je okupio solidan tim sudionika u ovom pothvatu (dio je vlastima dao jamstva za Benjin predujam, a dio je novačio satnije), budući da se pukovnija u izvorima više

⁸² DAZD, GPDA, kut. 53, 242.

⁸³ DAZD, GPDA, kut. 55, 130 - 130v, 207 - 208, 490v - 493v, 500, 524v - 525.

⁸⁴ DAZD, GPDA, kut. 57, 168 - 169. Praksa da se pukovnije i ostale postrojbe nazivaju prema njihovim vlasnicima, u pravilu i zapovjednicima, tada je, izuzev Španjolske, bila raširena diljem Europe.

⁸⁵ DAZD, GPDA, kut. 60., 54v.

⁸⁶ *...sotto la leva del condotto, Colonello Conte Simon Fanfogna...* DAZD, GPDA, kut. 60, 155 - 155v. Iz nespomenutog razloga ipak je u travnju 1694. godine za bojnika postavljen Petar Ljubotina. DAZD, GPDA, kut. 60, 204v - 205.

⁸⁷ DAZD, GPDA, kut. 59, 509v - 510; kut. 60, 332v - 333.

⁸⁸ DAZD, GPDA, kut. 57, 168 - 169.

ne spominje, te s obzirom na činjenicu kako je u srpnju 1688. godine unaprijeđen u čin dopukovnika Fanfonjine pukovnije,⁸⁹ možemo zaključiti kako ju Karlo Benja nije uspio oformiti.⁹⁰ Krenuvši stričevim stopama, Karlo se oko 1690. godine prihvatio novačenja konjaničkih satnija, kojih je do 1695. godine unovačio četiri.⁹¹ Za kapetana jedne od njih je postavio brata Franju, ali je zbog bratove maloljetnosti morao bez državnog troška (*senza Pubblico aggravio*) uzdržavati jednog guvernera koji će zapovijedati satnijom.⁹² Karlo je godine 1695. zbog brojnih zasluga u borbama, za što je odlikovan medaljom i zlatnom ogrlicom (*con regalo di medaglia, e cordon d'oro*), kao i zbog toga što je s velikim troškovima (*con grave incommodo*) unovačio pet pješćkih i četiri konjaničke satnije unaprijeđen u čin pukovnika (no, bez zapovjedništva nad nekom pukovnijom).⁹³ Dvije godine nakon završetka Morejskog rata Karlo Benja će sklopiti novi ugovor o novačenju pukovnije - ovog puta konjaničke.⁹⁴

I Nikola Corponese koji je 1688. godine postavljen za zapovjednika jedne od triju novoformiranih pukovnija *Oltramarina* u svojoj se uspješnoj vojno poduzetničkoj karijeri mogao osloniti na obiteljsku mrežu poslovnih patronatsko-klijentskih veza. Njegov je otac bio Šimun Corponese, proslavljeni zapovjednik iz vremena Kandijskog rata među čijim se zaslugama, pored osobne hrabrosti u mnogim bitkama s Osmanlijama, navodi i kako je unovačio pet satnija o vlastitom trošku.⁹⁵ Nikola je također sudjelovao u bitkama Kandijskog rata, a početkom Morejskog rata u službi je kao zapovjednik i vlasnik *galeotte*.⁹⁶ Kao zapovjednici i vlasnici *galeotti* u isto se vrijeme navode njegov sin Petar,⁹⁷ te Ivan Corponese iz Albanije, za kojeg se navodi kako je rođak (*germano*) Nikolinog drugog sina Šimuna,⁹⁸ te koji će kasnije kao zastavnik *riformato* mletačkim vlastima ponuditi novačenje satnije *Oltramarina*.⁹⁹ Početkom 1690. godine Nikola Corponese je zarobljen u borbama u dolini rijeke Neretve, a za kapetana njegove satnije je postavljen njegov sin Šimun.¹⁰⁰ Među satnijama *Oltramarina* čiji su pripadnici 1696. godine dobili povećanje plaća jer su sudjelovale u borbama na Levantu nalazile su se i one Nikolinih sinova Šimuna i Petra.¹⁰¹ Potonji će sredinom 1696. godine postati dopukovnik očeve pukovnije, a nakon očeve smrti (valja spomenuti kako je, za razliku

⁸⁹ DAZD, GPDA, kut. 55, 524v - 525.

⁹⁰ DAZD, GPDA, kut. 55, 277v - 279v, 317 - 318.

⁹¹ DAZD, GPDA, kut. 60, 293 - 293v; kut. 57, 168 - 169; kut. 59., 369 - 369v; kut. 60, 101v.

⁹² DAZD, GPDA, kut. 60, 88v - 89.

⁹³ DAZD, GPDA, kut. 60, 293 - 293v.

⁹⁴ DAZD, GPDA, kut. 65, 60v - 61v.

⁹⁵ *...amassato cinque compagnie a proprie spese...* DAZD, Obiteljski fond Corponese (dalje samo: Corponese), kut. 1., signatura 1, list 1; te signatura 11, listovi 1 - 5.

⁹⁶ DAZD, GPDA, kut. 47, 43; kut. 48, 47; kut. 49, 94v i 105; kut. 55, 481v.

⁹⁷ DAZD, GPDA, kut. 49, 94v.

⁹⁸ DAZD, Corponese, kut. 1., signatura 1, list 1; te signatura 11, listovi 1 - 5.

⁹⁹ DAZD, GPDA, kut. 61, 1v - 2v.

¹⁰⁰ DAZD, GPDA, kut. 57, 74v.

¹⁰¹ DAZD, GPDA, kut. 60, 432 - 432v.

od braće Radoš, pukovnik Nikola preminuo kada su njegovi sinovi bili već dovoljno stari i iskusni da nastave naslijeđeni posao) početkom 1697. godine postat će i njezin zapovjednik.¹⁰² Kasnije će dobiti prestižan čin bojnika *di battaglia*.¹⁰³

Obiteljske veze činile su osnovu vojno-poduzetničkih mreža još nekolicine uspješnih vojnih poduzetnika. Tako se među podizvođačima novačenja kojim je pukovnik Nicolò Rizzi 1697. godine trebao unovačiti svoju novu pukovnicu *Oltramarina* (njegova stara pukovnija koja je služila u mornarici bila je raspuštena) spominje i njegov sin Vincenzo (kao bivši bojnik stare Rizzijeve pukovnija koji također sudjeluje u novačenju nove navodi se Antonio Rizzi za kojeg nam vrela ne otkrivaju je li i u kakvim je odnosima s prvom dvojicom.¹⁰⁴ Nadalje, braća Ivan i Marin Marinović zajedno sa Petrom, Ivanovim sinom, te Nikolom i Petrom, Marinovim sinovima, su tijekom Morejskog rata na najužim obiteljskim vezama izgradila učinkovitu poslovnu vojno poduzetničku mrežu. Ivan Marinović je 1684. godine bio jedan od dvojice guvernadura svih *Oltramarina*, a kasnije će, proslavivši se ratujući u dolini rijeke Neretve i u borbama za utvrdu Čitluk, dobiti naslov *Kavalierea* i čin bojnika *di battaglia*, te će postati upravitelj polovice (*direttore della metà della*) Nazione Crovata et Albanese i nadintendant neretvanskog kraja (*della provincia di Narenta*), a među njegovim brojnim zaslugama spominje se i novačenje osam satnija *Oltramarina* te utvrđivanje i obnavljanje kula u dolini Neretve vlastitim novcem (*con il proprio denaro*).¹⁰⁵ Potkraj rata postao je, uslijed smrti njezina dotadašnjeg zapovjednika pukovnika Contea Juraja Salamonića, pukovnik jedne pukovnije *Oltramarina*.¹⁰⁶ Godine 1701. providur Alvise Mocenigo navodi kako je Ivan Marinović ponovno pokazao vlastitu sposobnost unovačivši "radosna duha" ostatak pukovnije *Oltramarina*.¹⁰⁷ Njegov sin Petar dobio je zapovjedništvo nad jednom satnijom u sastavu očeve pukovnije, ali je Ivan zbog sinove maloljetnosti morao uzdržavati guvernadura.¹⁰⁸ Ivanov brat Marin Marinović je 1694. postavljen za pukovnika pješačke pukovnika *Oltramarina* koja je sastavljena od satnija sciolti, a tom prigodom se među njegovim zaslugama navodi kako je u tijeku rata unovačio tri satnije *di tal Nazione*.¹⁰⁹ Za kapetana jedne od tih triju satnija na očevu je molbu postavljen njegov sin Nikola,¹¹⁰ a kao vojni poduzetnik koji novači satniju *Oltramarina* i postaje njezin kapetan spominje se i Marinov drugi sin Petar.¹¹¹ Braća Franjo i Nikola Visković bili su još jedan uspješan vojno poduzetnički par. Prvi je 1690. godine postavljen za za-

¹⁰² DAZD, GPDA, kut. 60, 457v.

¹⁰³ DAZD, GPDA, kut. 65, 273.

¹⁰⁴ Uz napomenu kako je manji dio teksta znatno oštećen i nečitljiv: DAZD, GPDA, kut. 65, 24 - 26v.

¹⁰⁵ DAZD, GPDA, kut. 65, 59 - 59v, 296 - 296v, 412 - 414.

¹⁰⁶ DAZD, GPDA, kut. 65, 412 - 414.

¹⁰⁷ ...*con allegro spirito il remanente del Regimento di Nazione Oltramarina*... DAZD, GPDA, kut. 65, 59 - 59v.

¹⁰⁸ DAZD, GPDA, kut. 65, 412 - 414.

¹⁰⁹ DAZD, GPDA, kut. 60, 203 - 203v.

¹¹⁰ DAZD, GPDA, kut. 60, 295.

¹¹¹ DAZD, GPDA, kut. 55, 489v.

povjednika u staroj satniji Oltramarina Karla Benje (ovaj se te godine prihvatio novačenja konjaničkih postrojbi).¹¹² Godine 1694. Nikola Visković, uz obvezu da ju popuni ljudstvom do predviđenog broja bez državnog troška (*senza Pubblico aggravio*), dobija zapovjedništvo nad bivšom bratovom satnijom, a ovaj se prihvaća novačenja nove.¹¹³ Franjo iste godine postaje vojnik pukovnije Marina Marinovića, a 1696. godine bit će postavljen za pukovnika jedne od dvaju novih pukovnija *Oltramarina* koje su od satnija *sciolti* oformile mletačke vlasti.¹¹⁴ Guvernadur Marko Marković i njegovi sinovi kapetan Nikola i poručnik Franjo, koji su dali jamstvo za polovicu predujma što ga je za novačenje svoje prve pukovnije bio dobio Šimun Fanfonja, te koji su stoga činili važan dio poslovne mreže najuspješnijeg lokalnog vojnog poduzetnika, također su primjer vojnih poduzetnika kojima je uža obitelj činila jezgru poslovne mreže.¹¹⁵ Za Marka Markovića providur Molin, izabirući ga za guvernadura *dei territoriali* Drniša i Knina, kaže kako je tijekom rata služio na Levantu i u Dalmaciji, a sva se trojica tijekom rata pojavljuju kao novačitelji i zapovjednici pješćakih satnija (jamstvo za predujam koji je na račun novačenja jedne dobio Franjo dao je Ivan Marković *dai Castelli da Trau*).¹¹⁶

Možda još jači argument u prilog tvrdnje o važnosti obiteljskih veza za širenje vojno-poduzetničkih mreža pružaju primjeri manjih poslovnih pothvata. Obično bi, u takvim slučajevima, poduzetnik koji je već imao vlasništvo nad određenom postrojbom (u pravilu satnijom), šireći svoj posao (ujedno i gradeći vlastitu mrežu patrona i klijenata) sklapanjem novih ugovora o novačenju, za zapovjednika i nominalnog vlasnika novih postrojbi koje je unovačio postavljao nekog iz svoje uže obitelji. Silno se trudeći da posao ostane unutar obitelji bili su spremni, u slučajevima kada bi netko od njihove braće, sinova ili nećaka koje bi postavili za zapovjednika novounovačene postrojbe bio maloljetan i stoga nesposoban njome stvarno zapovijedati, o vlastitom trošku uzdržavati guvernadura koji bi postrojbom zapovijedao (no, ne njome i “poslovno” upravljao) do kapetanove punoljetnosti. Pripadnici lokalne vojno poduzetničke elite koji su se tijekom rata odlučili na takav korak bili su Ivan Marinović, Marko Bošković, Marko Napadić *Nobile d’ Pastrovichio*, Karlo Benja i kapetan Andrija Butković.¹¹⁷ Ivan Radoš je za zapovjednika jedne satnije *Oltramarina* postavio maloljetnog sina Petra Antuna, ali se u njegovom slučaju ne navodi obaveza uzdržavanja guvernadura.¹¹⁸ Zanimljiv je slučaj Vuka Medina iz Paštovića koji je 1689. godine unovačio satniju *Oltramarina*, a za zapovjednika joj postavio brata Juraja. Potom je Juraj 1694. godine unovačio novu takvu satniju i za za kape-tana joj postavio sina Franju, te umjesto da, budući je ovaj bio maloljetan, izdržava

¹¹² DAZD, GPDA, kut. 57, 156v - 157.

¹¹³ DAZD, GPDA, kut. 60, 178v - 179.

¹¹⁴ DAZD, GPDA, kut. 60, 458 - 458v.

¹¹⁵ DAZD, GPDA, kut. 55, 130 - 130v.

¹¹⁶ DAZD, GPDA, kut. 57, 99 - 99v; kut. 60, 108 - 108v, 432v; kut. 61, 22v.

¹¹⁷ Navedenim redom: DAZD, GPDA, kut. 65, 412 - 414; kut. 55, 504, 477; kut. 60, 88v - 89, 149.

¹¹⁸ DAZD, GPDA, kut. 47, 392.

guvernatura, sam se postavio na tu funkciju (konceom godine mletačke će vlasti zapovjedništvo nad satnijom oduzeti Franji i na taj položaj postaviti dotadašnjeg guvernatu - u ovom slučaju njegovog oca).¹¹⁹ Sličan je primjer kotorskog plemića Josipa Paskvalija koji je 1692. godine mletačkim vlastima ponudio novačenje pukovnije od 250 pješaka *Oltramarina* uz želju da joj na čelo bude postavljen njegov sin Tripun, a iako nije uspio unovačiti čitavu pukovnicu na čelo druge unovačene satnije postavio je svog drugog sina Jakova (za njenog guvernatu kojeg će plaćati Josip postavljen je Biasio Ottone).¹²⁰

Pored spomenutih pripadnika lokalne vojno poduzetničke elite koji su u svoj posao postavljajući ih na zapovjedna mjesta uključivali pripadnike najuže obitelji (vidi početak ovog poglavlja), vrijedi spomenuti i primjere nešto manje značajnijih vojnih poduzetnika Morejskog rata. Augustin Tartalja je za zapovjednika satnije koju je unovačio postavio oca Petra, a ovaj je unovačivši još jednu satnicu o vlastitom trošku za zapovjednika nove postavio nećaka Alvisea Cipika koji će neko vrijeme služiti bez državne plaće.¹²¹ Nadalje, Franjo Macedonia, kapetan Toma Kaić, Juraj Cvitanović i kapetan Ivan Kulišić za zapovjednike satnija koje su unovačili postavili su svoje sinove,¹²² a Matija Lučić, Toma Zavorović (obojica uz obvezu uzdržavanja guvernatu) i Ivan Marušić svoje nećake.¹²³ Ivan Vlasto postao je kapetan satnije svog oca Dimitrija kada je ovaj odustao od zapovjedništva,¹²⁴ a Vicu Cipika će na mjestu kapetana satnije *Croati a Cavallo* naslijediti brat.¹²⁵

Na zapovjedna mjesta postrojbi koje su tijekom rata unovačili lokalni vojni poduzetnici nisu postavljali samo svoju užu rodbinu. Tako su pukovnici Fanfonja i Benja za kapetana jedne od satnija koje su zajednički unovačili postavili Marina Markovića.¹²⁶ Godine 1690. Karlo Benja je, nakon što je postao zapovjednik i vlasnik konjaničke postrojbe, na čelo svoje stare pješačke satnije postavio Franju Viskovića,¹²⁷ a 1693. godine, unovačivši svoju treću konjaničku satnicu, za kapetana joj je postavio Matiju Piferića.¹²⁸ Vicko Branković je za kapetana jedne od satnija koje je unovačio postavio Ludovika Lugoa iz Oprtlja u Istri, a ovaj će mu nešto kasnije biti jamac za predujam.¹²⁹ Sličnim postupkom je za kapetana satnije koju je unovačio *Conte* Ivan Franjo Benja postavio Andriju Butkovića,¹³⁰ kao i *Contei* Miloš i Ivan Vojnović koji su za kapetana

¹¹⁹ DAZD, GPDA, kut. 57, 25; kut. 60, 194v - 195.

¹²⁰ DAZD, GPDA, kut. 60, 82 - 82v; kut. 60, 139v - 140.

¹²¹ DAZD, GPDA, kut. 53, 98, 180.

¹²² Navedenim redom: DAZD, GPDA, kut. 57, 297v - 298; kut. 60, 157; kut. 65, 259, 263 - 263v.

¹²³ Navedenim redom: DAZD, GPDA, kut. 60, 170 - 170v, 105v, 71.

¹²⁴ DAZD, GPDA, kut. 57, 6v - 7.

¹²⁵ DAZD, GPDA, kut. 60, 106.

¹²⁶ DAZD, GPDA, kut. 60, 332v - 333.

¹²⁷ DAZD, GPDA, kut. 60, 156v - 157.

¹²⁸ DAZD, GPDA, kut. 60, 101v.

¹²⁹ DAZD, GPDA, kut. 60, 16.

¹³⁰ DAZD, GPDA, kut. 60, 120 - 120v.

satnije postavili Dimitrija Stojanova.¹³¹

Jedna od najvažnijih funkcija mreža patrona, klijenata, veza i poznanstava koje su gradili lokalni vojni poduzetnici bila je raspodjela tereta novačenja iz koje je u pravilu slijedila i raspodjela zapovjednih (i vlasničkih) položaja. Razumljivo, osobito je ta funkcija bila važna za "veće" vojne poduzetnike, odnosno one koji su sklapali poslove novačenja većeg broja postrojbi (u idealnom slučaju čitavih pukovnija). Angažirajući se u takvim većim poslovnim pothvatima, vlasnik je ugovora o novačenju posao mogao podijeliti među svojim klijentima koji su postajali podizvođači ugovorenog posla. Detalje takvih podugovora koje su vojni poduzetnici sklapali međusobno mletačka administracija, očekivano, ne bilježi izuzev najčešće u obliku formulacije kojom se označava kako određeni poduzetnik svoje novačenje obavlja kao podizvođač ugovora (*sotto la condotta*) drugog. Prvi koji je tijekom Morejskog rata među lokalnim vojnim poduzetnicima svoj posao novačenja većeg broja ljudi razdijelio očito svojim klijentima bio je guvernadur Marko Mihovilović koji je s mletačkim vlastima sklopio ugovor o novačenju posade jedne velike *galeotte*.¹³² Očekivano, veći su i uspješniji vojni poduzetnici imali više klijenata kojima bi razdijelili ugovorene poslove novačenja. Glavni podizvođač novačenja *Oltramarina* koja je s mletačkim vlastima ugovorio Šimun Fanfonja, a riječ je bila o prvom značajno većem ugovoru - onom kojim je Fanfonji odobreno novačenje prve pukovnije *Oltramarina*, bio je Karlo Benja (za nju je Benja unovačio čak pet satnija). Pokušavši 1688. godine unovačiti vlastitu pukovniju Benja se također oslonio na nekolicinu podizvođača. No, njegov je primjer znakovit je u još jednom smislu. Sklapanje ugovora o novačenju pukovnije, te uspješno izvršavanje ugovorene obaveze, osim što je donosilo prestižan čin pukovnika, formalno najviši u zapovjednoj nomenklaturi postrojbi *Oltramarina*, te zapovjedništvo (i vlasništvo) nad čitavom pukovnijom, stvarno je takvom vojnom poduzetniku omogućavalo uspinjanje na vrh (naravno neformalne) hijerarhije lokalnih vojnih poduzetnika, njegovo poslovno osamostaljivanje i početak, odnosno nastavak građenja vlastite patronatsko-klijentske mreže. Benjin pokušaj iz 1688. godine završio je neuspjehom, te će sve do 1690. godine, kada će se prihvatiti novačenja mnogo skupljih konjaničkih postrojbi i odustati od zapovjedništva nad svojom pješacom satnijom, ostati jedan od (vjerojatno) glavnih klijenata u poduzetničkoj mreži Šimuna Fanfonje (zajedno s onim njenim dijelom kojega je sam organizirao).

Neki su vojni poduzetnici uspjeli ishoditi da ugovori o podizanju postrojbe koje su sklopili s mletačkim vlastima sadržavaju klauzulu kojom im se jamči kako njihove satnije neće ući u sastav neke veće postrojbe. Tako se Antun Pace 1693. godine ponudio u roku od šest mjeseci unovačiti tri satnije od 150 pješaka *di Nazione Crovata et Albanese* za koje mu je obećano kako će kao *sciolte* ostati pod njegovim zapovjedništvom

¹³¹ DAZD, GPDA, kut. 60, 123.

¹³² Za sve podizvođače ugovora o novačenjima vidi pripadajuću rubriku u tablicama u novačenjima.

i neće se priključiti pukovnijama.¹³³ Marko Ljubanović iz Grblja, Mihovil Ivković iz Biograda, koji je tijekom rata služio kao konjanik, te Franjo Rešević *della Fedelissima, e benemerita Nazione di Pastrovichi*, trojica podizvođača velikog ugovora o novačenju Francesca Renessija (novačili su *sotto la leva del tenente colonello Renessi*) iz 1696. i 1697. godine ishodili su klauzulu prema kojoj njihove satnije moraju biti izdvojene iz Renessijeve postrojbe.¹³⁴

Koliko su se daleko mreže koje su izgradili lokalni vojni poduzetnici mogle prostorno rasprostrirati svjedoči primjer kapetana Vicka Brankovića. On je 1689. godine s mletačkim vlastima sklopio ugovor o novačenju pješačke pukovnije *Oltramarina* koja je trebala biti oformljena od vojnika unovačenih na kvarnerskim otocima i na području bokokotorskog zaljeva - dva suprotna kraja mletačkog istočnojadranskog posjeda! Podizvođač Brankovićeva ugovora, zadužen za novačenje u bokokotorskom zaljevu, bio je Nikola Podgorica. No, Branković je očito precijenio vlastite vojno-poduzetničke sposobnosti i pukovnija nikada nije oformljena.¹³⁵

Vrlo zanimljiv primjer povezivanja patronatsko-klijentskih veza lokalnih vojnih poduzetnika pružaju podaci o novačenjima Francesca Renessija. On je 1693. godine postavljen za dopukovnika novačenja (*tenente colonello della leva*) na čelu kojeg je stajala *Universita de Cittadini e Popolo di Zara*.¹³⁶ Unovačene su tri satnije *Oltramarina*, a Renessi se, kako stoji u izvoru, osobno silno angažirao prilikom tog novačenja.¹³⁷ U godinama 1696. i 1697. on je jedan od najaktivnijih vojnih poduzetnika. Naime, u svoj će posao novačenja uključiti čak 13 podizvođača (najviše što ih se u spisima mletačke vojne administracije u Dalmaciji i Albaniji navodi za jednog lokalnog vojnog poduzetnika), a njegove će veze sezati preko granica suvereniteta mletačkog dužda. Za Renessijeve podizvođače harambašu Miladina Jeterovića i kapetana *riformato* Tomu Lučića iz Makarske, providur je 1696. godine zabilježio kako su iz osmanskog dijela Hercegovine i Albanije (*dalle Provincie d'Ercegovina, et Albania nemiche*) unovačili dosta ljudi,¹³⁸ slično kao i 1697. godine za zastavnika *riformato* Ivana Miličića, veterana levantinskog bojišta, koji se dobrovoljno ponudio angažirati u novačenjima,¹³⁹ te je unovačio kao podizvođač Renessijevog ugovora (*sotto la leva del Renessi*) vojnike iz osmanskog dijela Hercegovine i Albanije i bio postavljen za kapetana satnije.¹⁴⁰ Govoreći o prostornom rasprostriranju poslovnih mreža lokalnih vojnih poduzetnika, valja spomenuti kako je

¹³³ DAZD, GPDA, kut. 59, 446 - 447.

¹³⁴ *...escorporate dal truppe Renessi...* DAZD, GPDA, kut. 61, 27 - 28v.

¹³⁵ DAZD, GPDA, kut. 57, 272v.

¹³⁶ Koncem 1692. godine generalni je providur prema uputama Senata naložio dalmatinskim gradovima da se, u skladu s mogućnostima, moraju angažirati u novom novačenju *Oltramarina con l'obbligazione anco di soggiacer all' esborso de donativi soliti*. Gradovima je ostavljena uobičajena mogućnost da kao "nosioci" novačenja imenuju časnike. DAZD, GPDA, kut. 60, 85.

¹³⁷ DAZD, GPDA, kut. 60, 100v - 101.

¹³⁸ DAZD, GPDA, kut. 61, 24.

¹³⁹ *...fece volontaria esibitione d' impiegarsi negli amassi...* DAZD, GPDA, kut. 61, 26v - 27.

¹⁴⁰ DAZD, GPDA, kut. 61, 26v - 27.

1695. godine Miladin Teserović iz Herceg Novog sklopio ugovor o novačenju u kojem se eksplicitno navodi kako će se novačenje obavljati na području Slanog u Dubrovačkoj Republici, dakle na teritoriju pod suverenitetom druge države.¹⁴¹ Ugovor o novačenju u kojem se također eksplicitno navodi kako će se najveći broj (*il maggior numero*) vojnika novačiti u neprijateljskim zemljama (*dalle Paese nemiche*) sklopio je iste godine bojnik Vule Nonković.¹⁴²

Patronatsko-klijentske mreže koje su izgradili lokalni vojni-poduzetnici po svojoj su prilici imale još nekoliko značajnih funkcija. Jedna od njih, koja je stajala posve izvan dohvata (a vrlo vjerojatno i interesa) mletačke vojne administracije, bila je međusobno posuđivanje novca i davanje kredita. Znamo barem za jedan takav sporazum u kojem je pukovnik Ivan Radoš bio kreditor guvernera i kapetana Ivana Marinovića.¹⁴³ Dakako, takvi poslovi nisu morali biti ograničeni samo na vojne poduzetnike. U (pretpostavljenim) slučajevima kada su u njih bile uključene civilne osobe, odnosno kada su civili posuđivali novac ili davali kredite vojnim zapovjednicima poslovne mreže lokalnih vojnih poduzetnika (očekivano) su prelazile strogo vojne krugove.

Da se poslovne mreže vojnih poduzetnika nisu ograničavale samo na pripadnike lokalne vojne elite vidljivo je iz spremnosti civilnih osoba da vlastitom imovinom jamče za njihove vojno poduzetničke pothvate. Naime, prilikom isplate predujma u obliku *sovvenzionea* ili naknade za troškove novačenja i opremanja postrojbe u obliku donativa mletačke su vlasti tražile da vojni poduzetnik ili netko u njegovo ime jamči za podignuti iznos. Osim vojnika guvernera Marka Markovića i njegovih sinova, jamstvo za iznos predujma kojeg je za opremanje svoje prve pukovnije podigao Šimun Fanfonja dao je i *kavaliere* Josip Vusio kojeg u vrijeme Morejskog rata mletačka vojna administracija ne navodi kao vojnu osobu.¹⁴⁴ Jamac za predujam koji je za opremanje vlastite satnije dobio poručnik Franjo Marković bio je Ivan Marković iz Kaštela koji se također u službenim spisima ne spominje kao vojnik.¹⁴⁵ Identičan je slučaj sa zadarskim plemićem Antunom Grisogonom i Antunom Bartolazzijem koji su dali jamstva za *sovvenzione* kojim je Karlo Benja trebao unovačiti vlastitu pukovnicu.¹⁴⁶ *Conte* Nikola Lazarović iz Grblja jamčio je za predujmove koje su za novačenje pješćakih satnija dobili istoimeni mu nećak i Jona Božinović iz Duvna,¹⁴⁷ a Petar Nikole iz Paštovića, stanovnik Herceg Novog za predujam

¹⁴¹ ...*nella Terra di Slano*... DAZD, GPDA kut. 61., 17 - 17v. Vjerojatno ovaj ugovor valja dovesti u vezu s protestima dubrovačkih vlasti kako se njihovi podanici nasilno novače za mletačke postrojbe. Vidi dalje tekst u poglavlju "Poduzetništvo satnije (*compagnia*)".

¹⁴² DAZD, GPDA kut. 61, 6 - 7v.

¹⁴³ O tomu svjedoči oporuka Ivana Radoša. Vidi u: L. ČORALIĆ et al., "Conte Veneto i Cavaliere di San Marco – Ivan Radoš", 200 - 204.

¹⁴⁴ DAZD, GPDA, kut. 55, 130 - 130v. Ugalvnom se takva praksa u službenim spisima navodi (često na margini ugovora) formulacijom kako je navedena osoba jamčila za podignuti iznos obvezujući svu svoju imovinu (obbligando perciò cadauni suoi beni, mobili e immobili, presenti e futuri).

¹⁴⁵ DAZD, GPDA, kut. 57, 289.

¹⁴⁶ DAZD, GPDA, kut. 55, 277v - 278v.

¹⁴⁷ DAZD, GPDA, kut. 61, 4v - 6.

Marka Mitrovića iz Paštrovića.¹⁴⁸ Petar Cipri, splitski plemić, dao je jamstvo za predujam Vicka Ivaniševića koji je novačio pješačku satniju za Benjinu pukovnicu.¹⁴⁹ Očekivano, pripadnici vojne elite, pored spomenute obitelji Marković, također se pojavljuju kao jamci za predujmove svojih kolega. Tako je jamstvo za predujam isplaćen Nikoli Crnici dao kapetan Ivan Krstitelj iz Uclinja,¹⁵⁰ a Ludovik Lugo za 500 srebrnih dukata koje je na račun *donativa* podigao Vincenzo Branković za novačenje pukovnije (uz napomenu kako je Branković nešto ranije Lugo bio postavio za kapetana jedne od dvaju satnija koje je unovačio).¹⁵¹ Juraj Medin, vlasnik ugovora o novačenju *Oltramarina* čiji je podizvođač bio Božo Bečić iz Paštrovića, potonjemu je bio jamac za isplaćeni *donativo*.¹⁵²

Sudeći prema službenim spisima mletačke vojne administracije na istočnojadranskoj obali generalni je providur zajedno s izvanrednim providurima koji su mu u slučajevima rata trebali olakšati posao upravljanja vojnom organizacijom bio službenik čija je jedna od brojnih, a svakako, barem u slučaju rata, i jedna od glavnih funkcija bila komunikacija s lokalnim vojnim poduzetnicima. Nakon što bi od Senata (putem dukale) dobio obavijest o potrebnom broju novih vojnika *Oltramarina*, odnosno konjanika, providur je upućivao poziv potencijalnim vojnim poduzetnicima ili bi se izravno obraćao već dokazanima. Primjerice, u siječnju 1695. godine generalni providur Daniele Dolfin objavit će u ime Mletačke republike u provinciji Dalmaciji i Albaniji poziv lokalnim vojnim poduzetnicima za novačenje novih 1000 *Oltramarina* koji će služiti u Italiji. Svi vlasnici ugovora o novačenju (*Capi Leva*) će dobiti donativo od 10 srebrnih dukata i pet lakata tkanine po vojniku, odnosno, uz obvezu da u tom slučaju dovedu opremljene vojnike, 15 srebrnih dukata.¹⁵³ Identičan će proglas u ožujku iste godine zajednicama mletačke provincije Albanije objaviti generalni providur konjaništva Stefano Capello,¹⁵⁴ a prvu dozvolu za novačenje pješačke satnije *Oltramarina* u Hercegovini i (mletačkoj) Albaniji dobio je istog dana kada je proglas objavljen(!) zastavnik Ivan Corponese.¹⁵⁵ U prilog navedenoj tvrdnji svjedoči i primjer komunikacije između providura Molina i lokalnih vojnih poduzetnika iz 1690. godine. U jednom spisu kojim odobrava novačenje pješačke satnije poručniku Franji Markoviću providur je zapisao kako mu je Senat trima dukalama naložio veliko novačenje *Oltramarina*, te kako je on o tome, pored ostalih, obavijestio i poručnika Markovića koji se potom punudio

¹⁴⁸ DAZD, GPDA, kut. 61, 8 - 9v, 20 - 20v.

¹⁴⁹ DAZD, GPDA, kut. 55, 279 - 279v.

¹⁵⁰ DAZD, GPDA, kut. 55, 279 - 279v.

¹⁵¹ DAZD, GPDA, kut. 57, 271 - 272v.

¹⁵² DAZD, GPDA, kut. 61, 17v - 18 i 22v.

¹⁵³ DAZD, GPDA, kut. 59, 65 - 65v.

¹⁵⁴ U ponovljenom Capellovom proglasu navode se i imena zajednica i dužnosnika kojima je, sa zadaćom da ga razglase, upućen. To su: *soprintendente di Risano, governatore di Clobuch, fortezza e borgo di Castel Novo, giudici di Pastrovichi di San Steffano, giudici del Castel di Lastua di Pastrovichi, governatore di Budua, conti di Zuppa, posto di Zarine, capitani di Zubi, te Steffano Bubich, conte e giudice di Maini*. DAZD, GPDA, kut. 61, 1 - 1v.

¹⁵⁵ DAZD, GPDA, kut. 61, 1v - 2v.

unovačiti jednu satniju.¹⁵⁶ Komunikacija je, dakako, bila obostrana. O tomu kako su lokalni vojni poduzetnici znali generalnim providurima sami ponuditi vlastite usluge svjedoče primjeri Šimuna Fanfonje i Karla Benje. Isprava kojom im providur odobrava novačenje pukovnije *Oltramarina* započinje iskazom kako su svoje vojno poduzetničke usluge ponudili “spontano”, odnosno “dobrovoljno”.¹⁵⁷

Mjesta na kojima su se poslovne mreže lokalnih vojnih poduzetnika susretale i ispreplitala s interesima visokih mletačkih službenika koji su im možda pomagali prilikom dobivanja poslova očekivano se ne mogu otkriti iz službenih spisa. No, teško je vjerovati da se Stojan Mitrović, vodeći vojni poduzetnik među morlačkom elitom, prilikom dobivanja *condotti* za sebe i svog sina nije okoristio poznanstvom s jednim mletačkim senatorom za kojega je vatikanski nuncij u Veneciji napisao kako je njegov zaštitinik (*suo Protettore*).¹⁵⁸

KARIJERA VOJNOG PODUZETNIKA U VRIJEME MOREJSKOG RATA

Iako se samo na osnovu ove studije ne bi moglo zaključiti kako je karijera vojnog poduzetnika i zapovjednika među lokalnim elitama mletačkog istočnojadranskog posjeda bila najučestalije zanimanje, makar i letimičan pogled na količinu ugovora o novačnju vojnika i postrojbi *Oltramarina* koje su s mletačkim vlastima sklopili lokalni vojni poduzetnici upućuje na zaključak kako im je ona u razmatranom razdoblju osamdesetih i devedesetih godina 17. stoljeća bila vrlo primamljiva. Mletačka vojna organizacija koja je, slično kao i većina ostalih suvremenih europskih vojnih organizacija, u velikoj mjeri, bez obzira na relativno dominantnu ulogu središnjih vlasti u toj organizaciji, počivala na privatnoj inicijativi, sigurno je u vremenima kada su, barem prema izvještajima mletačkih službenika, uslijed dugotrajnih ratova i sukoba “klasične” ekonomske aktivnosti zamirale, pripadnicima društvenih elita nudila mogućnost ne samo financijske zarade, već i učvršćivanja društvenog statusa, a ostalima,

¹⁵⁶ “*Commessa a Noi dall’ Eccellentissimo Senato, con tre riverite Ducali l’attenzione maggiore, per l’ammassamento piu abbondante de Fanti Oltramaringi, habbiamo tra gl’altri prevenuto il Tenente Francesco Marcovich, che si è esibito d’ unire una Compagnia di cinquanta fanti di simil nazione.*” DAZD, GPDA, kut. 57, 99.

¹⁵⁷ Providur Cornaro za Fanfonju je zapisao: *Si è a Noi spontaneamente esibito d’ ammassare al numero di 500 Fanti della stessa nazione, per stabilir un’ intiero Reggimento per servire in quelle pubbliche Galeotte e dove fosse comandato.* Za Benju je pak zabilježio: *Si è a Noi volontariamente esibito di ammassar nel termine di mesi tre un Regimento di 500 fanti della stessa Nazione.* DAZD, GPDA, kut. 55, 492, 277v - 278v.

¹⁵⁸ DAZD, rkp. 76, sv. 3., 186. Valja upozoriti na knjigu Monique O’ Connell *Men of Empire* u kojoj je autorica prikazala kako su utjecajne venecijanske obitelji koristeći državne administrativne položaje štitile i širile vlastite poslovne interese između ostalog i povezujući se s lokalnim elitama. Studija se ograničava na razdoblje od 13. do početka 16. stoljeća. Vidi: Monique O’ CONNELL, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice’s Maritime State*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 2009.

pored zarade, mogućnost napredovanja na društvenoj ljestvici.¹⁵⁹

Karijera uspješnog vojnog poduzetnika nije, naravno, morala započeti (jedino) nastavljanjem uhodanog obiteljskog posla. Brojni su zastavnici, narednici i poručnici skupivši tijekom službe na tim nižim časničkim položajima dovoljno iskustva, vjerojatno i novca i poznanstava, uspjeli sklopiti ugovore o novačenju satnija koji su im, u slučaju da su ih uspjeli izvršiti uspješno, zajedno sa činom kapetana donosili zapovjedništvo i vlasništvo nad satnijom, a što je u pravilu bila prva stepenica u karijeri uspješnog vojnog poduzetnika.

Dobra pozicija za gradnju vojno-poduzetničke karijere bilo je i dobivanje neke od funkcija zapovjednika određenog teritorija ili utvrde. Naravno, te su funkcije u pravilu bile rezervirane za lokalne elite. Guvernaduri i nadintendanti određenog teritorija imali su veliku razinu kontrole nad tamošnjim vojno sposobnim muškarcima - popisi (*h*)*uomini da fatti* ili (*h*)*uomini d'arme* dominirali su njihovim službenim izvještajima - koji su, jednom kada je praksa njihova novačenja u profesionalne postrojbe i službeno sankcionirana,¹⁶⁰ činili lako dostupne novake. Guvernadur Vrane i jedan od nekolicine nadintendanta zadarskog *Contada* s početka Morejskog rata Šimun Bartolazzi, koji je službu započeo *come venturiere*, a za ovu funkciju dobio plaću od 20 dukata mjesečno, poslije će unovačiti dvije konjaničke satnije.¹⁶¹ Vrlo je vjerojatno kako je i nekolicini pripadnika obitelj Marković koji su novačili postrojbe Oltramarina posao uvelike bio olakšan zahvaljujući položaju guvernadura *di territoriali* Knina, Drniša i trogirskih Kaštela koje su obnašali njezini pripadnici.¹⁶² Čin kapetana i zapovjedništvo nad satnijama *Oltramarina*, uz napomenu kako se u dva slučaja radilo o manjim satnijama koje su bile posade na određenim položajima ili utverdama, a u jednom o konjaničkoj

¹⁵⁹ Primjerice, 1599. godine jedan mletački zapovjednik navodi kako je zbog statičnosti ekonomije vojna karijera stanovnicima Dalmacije jedini način za osobno napredovanje: M. E. MALLETT et al., *The Military organization of a Renaissance State*, 453 - 454. Zadarski knez 1616. godine u svom izvještaju piše kako se zadarski plemići i građani najradije odlučuju za vojničku karijeru: Grga NOVAK (ur.), *Comissiones et relationes venetae*, sv. VI, JAZU, Zagreb, 1970., 270 - 271. U zaključku svoje izvrsne studije o mletačkoj profesionalnoj vojsci u Dalmaciji tijekom 15. stoljeća M. Šunjić je također došao do zaključka kako je siromaštvo stanovnike Dalmacije tjeralo prema osiguravanju egzistencije vojničkim službama. M. ŠUNJIĆ, "Stipendiarii veneti u Dalmaciji", 286. O Švicarskoj gdje je iznajmljivanje vojničkih usluga, uslijed ekonomske zaostalosti, postalo unosan kantonalni posao vidi izvrsnu studiju: John CASPARIS, "The Swiss Mercenary System: Labor Emigration from Semiperiphery", *Review (Fernand Braudel Center)*, sv. 5, br. 4, 1982., 593 - 642. O sličnim praksama u ostatku Europe vidi: D. PARROTT, *The Business of War*; posebice o skandinavskim okolnostima koje su tamošnje vojnike prisilile, uz napomenu kako je prostor jugoistočne Europe potpuno izostavljen iz studije, na najniže plaće u Europi: 125 - 127. Čitatelju pozornost valja skrenuti na studije koje ekonomsku zaostalost mletačkih provincija Dalmacije i Albanije objašnjavaju i merkantilističkom politikom metropole. Vidi: I. PEDERIN, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji*; te Josip VRANDEČIĆ i Miroslav BERTOŠA, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007.

¹⁶⁰ DAZD, GPDA, *Dispacci*, Pietro Valier (1685. - 1686.), kut. 1, 109 - 109v.

¹⁶¹ DAZD, GPDA, kut. 47, 36, 50 - 51, 411 - 411v; kut. 49, 9 - 12; kut. 57, 120 - 120v, 168 - 169, 176, 319 - 320v.

¹⁶² DAZD, GPDA, kut. 57, 85v.

satniji, dobili su također zahvaljujući prethodnim položajima gubernadura određenih teritorija i zajednica obitelji Zavorović i Dešković/Furioso.¹⁶³

Još jedan put kojim se moglo započeti uspješnu karijeru vojnog poduzetnika, ujedno vjerojatno i najrizičniji, bio je onaj koji je započinjao novačenjem vojnika i postrojbi o vlastitom trošku (u službenim spisima u tom je slučaju stajala formulacija *a (sue) proprie spese* ili *senza Pubblico aggravio*). Bez uobičajenog državnog predujma u obliku *sovven-tionea, donativa* ili *prestanze*, vojni je poduzetnik koji bi se odlučio na takav put morao sam snositi troškove novačenja, opremanja, vođenja i plaćanja postrojbe, što je, uzme li se u obzir da je jedna satnija *Oltramarina* sredinom Morejskog rata državu koštala oko 200 dukata mjesečno, odnosno, prema tadašnjem tečaju,¹⁶⁴ 1240 venecijanskih lira, bio popriličan trošak. Ključni trenutak, za one koji su karijeru vojnog poduzetnika započinjali na tim osnovama, nastupao je kada bi mletačke vlasti prepoznale njihove napore i zajedno ih s njihovim postrojbama, najčešće na njihovu molbu, uvrstile među profesionalne, plaćene postrojbe. Postojanje ovakvih praksi nedvojbeno ukazuje na to koliko je karijera vojnog poduzetnika na mletačkom istočnojadranskom posjedu bila primamljiva. S tih su pozicija uspješnu karijeru tijekom Kandijskog rata ostvarili, a poslije obiteljski posao vojnog poduzetništva prenijeli na svoje potomke, Franjo Fanfonja, Petar Marković i Šimun Corponese,¹⁶⁵ dok su takav put tijekom Morejskog rata započeli Marko Antun Marković, Urban Fenzi, Petar Tartalja, Petar Ljubotina, Marko Bošković, Stojan Mitrović, Nikola Visković, Franjo Macedonia i Juraj Cvitanović.¹⁶⁶

Slično polazište u građenju vojno-poduzetničkog posla imali su vojnici i časnici koji, iako su formalno bili u službi Republike, nisu za svoje vojničke usluge dobivali plaću te ih je u takvom slučaju mletačka administracija označavala kao *venturieri*. Osim spominjanog Franje Fanfonje koji je *come venturiere* započeo karijeru tijekom Kandijskog rata,¹⁶⁷ tijekom Morejskog rata takav su put slijedili Juraj Crnica, Šimun Bartolazzi i Damjan Rudelić iz Trogira.¹⁶⁸

Položaj gubernadura koji je stvarno zapovijedao postrojbom zbog nemogućnosti kapetana (najčešće zato jer je potonji bio maloljetan) da obavlja tu zadaću također je

¹⁶³ Za zapovjednike iz obitelji Dešković/Furioso vidi: DAZD, GPDA, kut. 49, 20v - 21; kut. 53, 92, 118v, 167; kut. 55, 562v, 539v - 540; kut. 60, 58v. Za one iz obitelji Zavorović: DAZD, GPDA, kut. 49., 26v - 27, 51v - 52; kut. 60, 105v - 106v, 287v - 288v, 410v.

¹⁶⁴ O tečaju iz 1687. godine *Consiglio di Pregadi* izdao je odredbu prema kojoj jedan dukat vrijedi šest lira i četiri solda, a jedan cekin 17 lira. DAZD, Zbirka tiskovina/stampata 1608. - 1959., kut. 1., sign. 35.

¹⁶⁵ Za Franju Fanfonju: DAZD, GPDA, kut. 58, 81 - 82; za Petra Markovića: DAZD, GPDA, kut. 49, 40 - 40v; te za Šimuna Corponesea: DAZD, Corponese, kut. 1., signatura 1, list 1; te signatura 11, listovi 1 - 5.

¹⁶⁶ Za Petra Ljubotinu: DAZD, GPDA, kut. 55, 489; za Stojana Mitrovića: DAZD, GPDA, kut. 60, 55 - 55v; za ostale vidi stupac "napomena o novačenjima poduzetim o vlastitom trošku" u tablicama o novačenjima postrojbi.

¹⁶⁷ DAZD, GPDA, kut. 58, 81 - 82.

¹⁶⁸ DAZD, GPDA, kut. 47, 46v, 235; kut. 53, 120; kut. 55., 86, 506, 529; kut. 47, 36, 50 - 51, 411v; kut. 49, 9 - 12; te za Rudelića kut. 55, 486v.

mogao biti dobro polazište za građenje karijere uspješnog vojnog poduzetnika. Franji Fanfonji, ocu Šimuna i Antuna, položaj je guvernadura jedne konjaničke satnije kojom je zapovijedao uslijed nemoći ostarjelog joj kapetana bio važna stepenica u karijeri uspješnog vojnog poduzetnika za vrijeme kojeg je bez državnog troška unovačio osam pješćkih satnija.¹⁶⁹ S položaja guvernadura konjaničke satnije do položaja kapetana odlukom se mletačkih vlasti koje su čin kapetana oduzele maloljetnom Franji Juri uspeo zastavnik Antun *da Montenegro*,¹⁷⁰ a istim je načinom do položaja kapetana pješćke satnije došao njezin dotadašnji guvernadur Biasio Ottone.¹⁷¹

Prešavši zenit svoje karijere lokalni su vojni poduzetnici mogli računati na državnu plaću, odnosno "mirovinu".¹⁷² Kada su mletačke vlasti 1701. godine ponovno zatrebale vojno poduzetničke usluge Ivana Marinovića on je novacima popunio jednu pukovnicu *Oltramarina*. Tom je prilikom providur Alvise Mocenigo zapisao kako ugovor o Marinovićevoj službi traje pet godina, uz mogućnost njegovog produženja na još dvije godine, te kako mu je ugovorom zajamčena plaća od 700 dalmatinskih dukata (*di valuta corrente*).¹⁷³ *Condotta* Šimuna Fanfonje isticala je koncem ljeta 1698. godine, a tada je već imao čin bojnika *di battaglia*, te mu je ona na njegovu molbu, uslijed brojnih zasluga na dalmatinskom i levantinskom bojištu, produžena uz plaću od 100 dalmatinskih dukata mjesečno kakvu uživaju i drugi bojnici *di battaglia* u Dalmaciji.¹⁷⁴ Sličan je primjer i *kavalierea* Zaviše Mitrovića kojemu je 1697. godine iz državne blagajne dodijeljena plaća od 50 dukata mjesečno.¹⁷⁵ No, nisu svi pripadnici vojne elite dočekali konac rata. Braća Ivan i Petar Radoš, Juraj Salamonić, Nikola Corponese i Franjo Kruta poginut će ili umrijeti za vrijeme trajanja sukoba.¹⁷⁶

PODUZETNIŠTVO SATNIJE (COMPAGNIA)

Usprkos novačenju i formiranju nekoliko pukovnija *Oltramarina*, tijekom Morejskog rata satnija (*Compagnia*) je bila ona razina postrojbe čijim su vještim upravljanjem lokalni vojni poduzetnici mogli povratiti uložena sredstva i ostvariti profite.¹⁷⁷ Uosta-

¹⁶⁹ DAZD, GPDA, kut. 58, 81 - 82.

¹⁷⁰ DAZD, GPDA, kut., 60, 106v.

¹⁷¹ DAZD, GPDA, kut. 60, 244.

¹⁷² Prilikom pisanja ovog rada usredotočio sam se na istraživanje spisa mletačkih providura u Dalmaciji i Albaniji nastalih samo za trajanja Morejskog rata. Sukladno tomu, (uglavnom) nisam pratio vojno poduzetničke karijere pripadnika lokalne vojne elite koje su se nastavile nakon potpisivanja primirja.

¹⁷³ DAZD, GPDA, kut. 65, 59 - 59v.

¹⁷⁴ DAZD, GPDA, kut. 65, 30 - 30v.

¹⁷⁵ DAZD, GPDA, kut. 65, 9v.

¹⁷⁶ DAZD, GPDA, kut. 65, 273, 413v - 414; DAZD, rkp. 76, sv. 6., 602 - 605.

¹⁷⁷ O tomu kako je prema koncu 17. stoljeća satnija, a ne više pukovnija postajala osnovna ekonomska/financijska postrojba, te kako se takav trend može pratiti u svim vojskama "staroga režima" vidi: D. PARROTT, *The Business of War*, 208 - 210.

lom, pukovnici pukovnije *Oltramarina*, jednako kao njihovi podpukovnici i bojnici zadržavali su zapovjedništvo i upravljanje vlastitom satnijom unutar pukovnije, što jasno upućuje na to kako su pored plaća ovih triju najviših zapovjednih funkcija u pukovnijama računali i na dobiti ostvarenu upravljanjem vlastitim satnijama. U prilog ovoj tvrdnji svjedoči i činjenica da su, sklapajuću ugovor o novačenjima čitavih pukovnija, vojni poduzetnici tražili i od mletačkih vlasti dobivali jamstvo kako će u slučaju raspuštanja (*riforma*) pukovnije, satnije pukovnika, dopukovnika i bojnika ostati u službi još tri godine.¹⁷⁸

Kao i u ostalim suvremenim europskim vojnim organizacijama privatni su vojni poduzetnici na mletačkom istočnojadranskom posjedu u posao podizanja postrojbe kretali ulažući vlastita, uglavnom financijska sredstva, a osnovni mehanizmi pomoću kojih ih je mletačka država stimulirala na takav pothvat, nastojeći im, što je naravno ovisilo o njihovim vlastitim sposobnostima, ublažiti, pokriti ili čak odmah omogućiti zaradu, bili su *sovventione* i/ili *donativo*. Načelno, svi su vojni poduzetnici koji su sklopili ugovor o novačenju vojnika i podizanju postrojbe, dakako isključujući one koji su novačenje obavljali o vlastitom trošku, mogli računati makar na jedan od ova dva vida državne financijske potpore. Razvili su se iz predujma nazvanog *prestanza* koji je često korišten u Italiji koncem 15. i tijekom 16. stoljeća. *Prestanze*, iznos koji je *condottierima* za njihove buduće usluge isplaćivan odmah po sklapanju ugovora, bile su važna stavka svake *condotte*. Vrijednost *prestanze* kretala se od otprilike trećine do polovine vrijednosti ugovorenog posla. Isplata *prestanze* aktivirala je ugovor.¹⁷⁹ Tijekom Morejskog rata mletačka je vojna administracija u provincijama Dalmaciji i Albaniji kao *sovventione* označavala unaprijed definirani iznos novca (kao jedan od uvjeta - *capitulazioni* - ugovora) koji se vojnim poduzetnicima isplaćivao odmah po sklapanju ugovora o novačenju, a za koji su oni mletačkim vlastima trebali dati jamstvo (*idonea pieggiaria*), te koji će kasnije vojnicima biti odbijan od nekoliko prvih plaća. Tako je, primjerice, koncem 1684. godine Antun Marinović iz Omiša za novačenje pješачke satnije od 60 vojnika *Croati* dobio *sovventione* od 100 dukata i dvije *migliare* dvopeka. Taj je iznos vojnicima poslije trebao odbiti od prve četiri plaće.¹⁸⁰ Do otprilike 1690. godine *sovventione* se kao uobičajeni mehanizam stimuliranja lokalnih vojnih poduzetnika ustalio na iznosu od 150 dukata i dvije *migliare* dvopeka po pješачkoj četi *Oltramarina* od nominalno 50 vojnika. Prekretnicu čini ugovor o novačenju pukovnije *Oltramarina* od 500 vojnika koji je u srpnju 1689. godine sklopio kapetan Vicko Branković. Uvjeti

¹⁷⁸ Prvi je takvu klauzulu u ugovoru o novačenju pukovnije dobio Šimun Fanfona, a budući da je njegov ugovor bio model za većinu ostalih ugovora o novačenju takvih postrojbi (što je obično u spisima izražavano formulacijom *come si prattica nel regimento Fanfogna*) ona je bila sastavni dio i ostalih takvih ugovora. kut. 55, 207 - 208.

¹⁷⁹ O tomu vidi: D. PARROTT, *The Business of War*, 43 - 44; M. E. MALLETT et al., *The Military Organization of a Renaissance State*, 17 i 125. O institucijama *sovventione* i *donativo* tijekom Kandijskog rata vidi: D. MADUNIĆ, "Defensiones Dalmatiae", 139 - 280.

¹⁸⁰ DAZD, GPDA, kut. 53, 15 - 15v.

koje je za novačenje dobio predviđali su kako će za svakog vojnika unovačenog na kvarnerskim otocima ili tamo dovedenog dobiti 12 srebrnih dukata, a za one unovačene u Boki kotorskoj 12 dalmatinskih dukata (*di moneta corrente in Provintia*),¹⁸¹ a na račun cjelokupnog posla dobit će unaprijed 500 srebrnih dukata, za što će morati vlastima dati jamstva.¹⁸²

Od 1690. godine praksa je donekle izmijenjena. Od tada su vojni poduzetnici mogli računati na donativo za svakog vojnika kojeg bi predstavili mletačkim službenicima. Iznos donativa za čitavu postrojbu bio je nekoliko puta veći u odnosu na raniji sovvenzione čija upotreba nije iščezla, već se sada u obliku unaprijed isplaćene jednokratne sume novca odbijao od iznosa *donativa*. U ugovoru o novačenju satnija *Oltramarina* koji su u listopadu 1691. godine sklopili poručnik Francesco de Franceschi i kapetan Franjo Furioso iz Omiša stoji kako će dobiti *donativo* od 11 dukata za svakog unovačenog vojnika, te kako će im se, uz prethodna jamstva, isplatiti 150 dukata i dati jedna *migliara* dvopeka na ime donativa, a taj su iznos kasnije trebali oduzeti od pretpostavljene ukupne svote *donativa*.¹⁸³ Taj, inače jedini tako ekspliciran primjer, upućuje na zaključak kako se jednokratna isplata predujma odbijala od ukupnog iznosa *donativa* od 11 dukata po unovačenom vojniku što je u idealnom slučaju moglo ukupno iznositi oko 550 dukata. Posebnost ovog primjera očituje se i u tomu što se ne spominje odbijanje predujma od kasnijih vojničkih plaća. Slični su uvjeti ugovora o novačenju koje je zatražio (*le capitulazioni da Lui ricercate*) i u svibnju 1692. godine dobio dopukovnik Juraj Crnica. Njemu je obećan *donativo* od 12 dukata za svakog vojnika kojeg unovači, a unaprijed mu je na račun *donativa* odobrena isplata istog iznosa kao de Franceschiju i Furiosu za koji se isto kaže kako će ih se oduzeti od ukupnog iznosa *donativa*.¹⁸⁴ Kapetanu Antoniju Paceu je 1693. godine u ugovoru o novačenju 150 vojnika *Oltramarina* obećan *donativo* od 14 dukata za svakog unovačenog vojnika uz jednokratnu isplatu, za koju će morati dati jamstvo, od 200 srebrnih dukata i jedne *migliare* dvopeka koje će morati odbiti "kao što se običava" (*giusto al praticato*).¹⁸⁵ Početkom 1695. godine generalni providur Dolfin izdao je poziv za novačenje pješaka *Oltramarina* u kojem je vojnim poduzetnicima za svakog vojnika kojeg unovače obećao donativo od 10 srebrnih dukata, odnosno 91 dalmatinsku liru (*di moneta corrente*) i pet lakata platna, odnosno za one koji će vojnike dovesti posve opremljene 15 dukata ili 136.5 lira (136

¹⁸¹ Valja imati na umu kako se vrijednost novca u mletačkim provincijama Dalmaciji i Albaniji razlikovala od njegove vrijednosti u Veneciji ili na *Terra Fermi*. Primjerice, u kolovozu 1687. godine papinski nuncij u Veneciji izvještava kako se iz državne kovnice (Zeccha) podiglo 60.500 dukata koji "*secondo il loro valore in Dalmatia fanno numero di 80.000 Ducati*". DAZD, rkp. 76, sv. 6., 408. O "tečajnim razlikama" u 16. i 18. stoljeću vidi: J. VRANDEČIĆ et al., *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku*, 28 - 29 i 69. Za različite vrijednosti novca u vrijeme Kandijskog rata vidi: D. MAĐUNIĆ, "Defensiones Dalmatiae", 280 - 335.

¹⁸² DAZD, GPDA, kut. 57, 271 - 271v.

¹⁸³ *...a conto de donativi...per farne il sconto sopra li donativi medessimi...* DAZD, GPDA, kut. 57, 379 - 379v.

¹⁸⁴ *...a conto de donativi...per farne il sconto sopra li donativi medessimi...* DAZD, GPDA, kut. 59, 337 - 337v.

¹⁸⁵ DAZD, GPDA, kut. 59, 416v - 417.

lira i 10 soldi).¹⁸⁶ Pozivu su se odmah odazvali iskusni vojni poduzetnici Šimun Fanfornja i Karlo Benja, a njima su izdani uvjeti (*capitulazioni*) prema kojima će za svakog, u predviđenom roku od tri mjeseca, unovačenog i opremljenog vojnika dobiti *donativo* od 15 srebrnih dukata, a uz to će im, nakon pruženih jamstava, in sovventione biti isplaćeno 400 srebrnih dukata koje će morati odbiti od *donativa* za vojnike koje budu novačili.¹⁸⁷ Mehanizmi stimulacije vojnih poduzetnika koji su novačili pješačke postrojbe *Oltramarina* neće se značajnije mijenjati do konca rata. Tako će 1697. godine pukovnik Nicolo Rizzo kako bi popunio redove svoje oslabljene pukovnije za svakog unovačenog vojnika dobiti *donativo* od 10 venecijanskih dukata (*moneta di Venezia*) i pet lakata tkanine, odnosno, dovede li vojnike opremljene, 15 dukata. On i šest kapetana koji će svoje satnije okupljati u Dalmaciji (ostale tri formirat će se na Lidu) dobit će *sovventione* od 150 dukata.¹⁸⁸

Vojni poduzetnik koji se odlučio novačiti konjaničke postrojbe mogao je računati, vjerojatno proporcionalno pretpostavljenim troškovima, na mnogo veće stimulacije od strane mletačkih vlasti. Tako se za satniju od 50 konjanika unovačenih na mletačkom istočnojadranskom posjedu ili u susjednim krajevima tijekom Morejskog rata uz uobičajenu opremu koja je u pravilu uključivala karabin, *pistole* i futrole za oružje, dobivalo *sovventione* od 2.000 dukata, iznos koji je kasnije vojnicima i časnicima odbijan od plaća.¹⁸⁹

Isplate novca na račun sovventionea i/ili donativa bile su vojnim poduzetnicima prva prilika za povrat sredstava uloženi u novačenje i opremanje postrojbe ili, čak, za zaradu. To se moglo ostvariti na način da se vojnike unovači po cijeni manjoj od one dogovorene s mletačkim vlastima ili da ih se unovači besplatno, odnosno - prisilno.¹⁹⁰ Da su potonji slučajevi postojali svjedoči proglas generalnog providura konjaništva Capella izdan samo tri mjeseca nakon što je on, po uzoru na generalnog providura Dolfina, koncem ožujka 1695. godine u mletačkoj Albaniji objavio poziv potencijalnim poduzetnicima (*a Capi leva*) za novačenje 1.000 pješaka *Oltramarina*. Početkom srpnja nakon opetovanih pritužbi dubrovačke vlade (*dal Governo di Ragusa*) o tomu kako se od hajduka (*dalli Haiduci*) otimaju dubrovački podanici i silom dovode novačiteljima (*a Capi leva*) generalni je providur izdao proglas kojim se takva praksa ubuduće zabranjuje (ali bez sankcija za one koji su se dotad njome služili). Prema njegovom proglasu, cilj je uvijek da ljudi koji se novače budu dobrovoljci i zadovoljni (*sempre, che le genti*

¹⁸⁶ DAZD, GPDA, kut. 59, 65 - 65v.

¹⁸⁷ ...per doverli scontare con li soldati che andassero rimettendo... DAZD, GPDA, kut. 59, 511v - 511.

¹⁸⁸ DAZD, GPDA, kut. 66, 26v - 27.

¹⁸⁹ Ugovor o novačenju konjaničke satnije koji će služiti kao model svim ostalima bit će onaj kojeg će 1690. godine sklopiti guvernador Šimun Bartolazzi. Za taj i ostale ugovore: DAZD, GPDA, kut. 57, 319v - 320, 327; kut. 59, 369.

¹⁹⁰ O zaradama koje su vojni poduzetnici i zapovjednici ostvarivali na način da unovače ljude po cijeni manjoj od ugovoren, te o tomu kako je takva praksa bila samorazumljiva i raširena u svim europskim vojskama vidi: D. PARROTT, *The Business of War*, 206 - 212.

che s' arrollano siano pienamente contente, e volontarie), a onima koji se oglušše o zabranu nasilnog novačenja stranih i mletačkih podanika i nastave novačiti koristeći silu (*usando forza e violenza*) zaprijetio je kaznama zatvora i službe na galiji.¹⁹¹ Da to nije bio jedini slučaj svjedoči poduži spis Jerolima Soppe Papalija, pukovnika cernida zadarskih otoka upućen, po svemu sudeći 90-ih godina 17. stoljeća, generalnom providuru u kojem se, između ostalog, žali na praksu da se cernide pod njegovim zapovjedništvom nasilno i prevarama novače u profesionalne postrojbe *Oltramarina*.¹⁹² Providur Valier 1685. godine piše kako je u satnije *Cernizza* i *Pastrovicchi* uvršteno 52 *cernida*, praksa protiv koje je on već više puta izdavao proglose¹⁹³

Bez obzira unovačili svoje vojnike ispod cijene ili pak besplatno, te ostvarili zaradu prisvajajući višak ili čitav iznos *sovventionea* i *donativa*, vojni poduzetnici su morali računati i na kašnjenja u isplatama od strane mletačkih vlasti koja su više bila pravilo nego li izuzetak. Primjerice, 1695. godine pukovniku Šimunu Fanfonji država je na račun neisplaćenih *donativa* dugovala 3.930 lira. Budući da je u isto vrijeme bio dužnik države u iznosu od 985 lira i 12 soldi za 475 velikih lakata (*brazza*) tkanine za uniforme vojnika, Fanfonja je tražio, što mu je i odobreno, da se njegov dug kompenzira od njegovih potraživanja.¹⁹⁴ U razdobljima kada su isplate *donativa* ili vojničkih plaća kasnile vojni su poduzetnici, ne bi li spriječili dezerterstvo i osipanje postrojbe te izbjegli vjerojatno najgoru kaznu - onu njezinog raspuštanja (*riforma*), vojnike morali držati zadovoljnima isplatama vlastitog novca ili barem obećanjima o takvoj isplati. Lako je pretpostaviti kako su se zapovjednici postrojbi, ne imajući u datom trenutku vlastitih sredstava, makar ponekad, zaduživali kod privatnih osoba, što je, stvarajući mrežu vjerovnika i dužnika, samo povećavalo udio privatne inicijative u funkcioniranju mletačke vojne organizacije tijekom Morejskog rata.

Postrojbe *Oltramarina* bile su, izuzmemo li postrojbe oformljene od cernida koje su u pravilu služile besplatno ili uz malenu naknadu, najjeftinije postrojbe mletačke vojske tijekom Morejskog rata.¹⁹⁵ Na početku sukoba kapetan satnije *Oltramarina* je primao mjesečnu plaću od 10 dukata, zastavnik šest, a ostali niži časnici (obično jedan narednik i dvojica kaplara) i vojnici po četiri dukata mjesečno uz uobičajenu porciju dvopeka.¹⁹⁶ Kada 1687. godine Šimun Fanfonja oformi prvu pukovniju *Oltramarina* on će kao njezin pukovnik primati plaću od 40 dukata mjesečno, dopukovnik 30, a bojnik 25 dukata mjesečno.¹⁹⁷ Plaće vodećim časnicima pukovnija *Oltramarina* ostat će nepromijenjene do konca rata i obično će se visina njihovog iznosa u ispravama

¹⁹¹ DAZD, GPDA, kut. 61, 13v - 14.

¹⁹² DAZD, Obiteljski fond Lantana, kut. 6, 140 - 142v.

¹⁹³ DAZD, GPDA, Hitne obavijesti generalnih providura - *dispacci* (dalje samo: *Dispacci*), Pietro Valier (1685. - 1686.), kut. 2, 109 - 110.

¹⁹⁴ DAZD, GPDA, kut. 60, 410v - 411.

¹⁹⁵ Da je tako bilo i u Kandijskom ratu vidi u: D. MADUNIĆ, "Defensiones Dalmatiae".

¹⁹⁶ DAZD, GPDA kut. 49, 55, 95v; kut. 50, 21 - 21v, 25v; kut. 53, 15 - 15v, 34 - 34v.

¹⁹⁷ DAZD, GPDA, kut. 55, 207 - 208, 492v.

izražavati formulacijom “kao što se prakticira u Fanfonjinoj regimenti”.¹⁹⁸ No, zato se potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina cijena satnije *Oltramarina* povećala.¹⁹⁹ Kapetanima satnija koje je 1689. godine novačio Vicko Branković bit će obećana plaća od 14 dukata mjesečno, zastavnicima 60 lira, narednicima 40 lira, a kaplarima 30 lira mjesečno, a iste plaće obećane su časnicima satnija unovačenih od Francesca de Franceschija 1691. godine, onima Antonija Pacea 1693. godine, te, uz napomenu kako se ovdje navode i povećane plaće vojnicima u iznosu od četiri dukata mjesečno, časnicima satnija koje su 1695. godine unovačili Šimun Fanfonja i Karlo Benja.²⁰⁰ Novi rast cijena postrojbi *Oltramarina* zabilježen je 1697. godine kada su kapetanima satnija koje će za svoju pukovniju novačiti Nicolo Rizzo obećane plaće od 14 dukata mjesečno, zastavnicima 60 lira, narednicima 48 lira, kaplarima 36 lira, te vojnicima 30 lira mjesečno.²⁰¹ Cijene konjaničkih postrojbi, najčešće označenih kao *Croati a Cavallo*, bile su otprilike dvostruko veće. Kapetan konjaničke satnije koja je nominalno imala 50 časnika i vojnika primao je plaću od 25 dukata mjesečno, poručnik i trubač po 15 dukata, a vojnici 10 dukata mjesečno.²⁰² Usporedbe radi, početkom rata kapetan talijanske pješačke satnije (ove su bile i dvostruko veće, odnosno nominalno su imale 100 časnika i pješaka) primao je plaću od 25 dukata mjesečno, zastavnik 10 dukata, narednik osam, kaplar šest dukata mjesečno, a vojnici 30 lira mjesečno.²⁰³ Godine 1686. kapetan satnije *Abruzzese* primao je plaću od 30 dukata mjesečno, njegov zastavnik 14, narednik osam, kaplar pet dukata mjesečno, a vojnici 25 lira uz 36 libri dvopeka.²⁰⁴ Nadalje, pukovnik pukovnije *Oltramontana* 1688. godine primao je, jednako kao i pukovnik talijanske pukovnije,²⁰⁵ plaću od 60 dukata mjesečno.²⁰⁶

Manipulacija vojničkim plaćama bila je još jedan od načina na koji su vojni poduzetnici mogli vratiti dio sredstava uloženi u podizanje postrojbe ili čak ostvariti zaradu. Najjednostavniji i najrašireniji oblik takve manipulacije bio je prisvajanje plaće nepostojećih vojnika vlastite postrojbe. U tom slučaju kapetan satnije je dobivao plaće za svoje vojnike na osnovi zastarjelog popisa (*rollo*), koji, bez obzira jesu li vojnici poginuli, bili zarobljeni ili dezertirali, više nije odgovarao stvarnom stanju postrojbe. Jedini

¹⁹⁸ ...come si pratica nel regimento Fanfogna... DAZD, GPDA, kut. 55, 526 - 530v; te kut. 66, 26v - 27.

¹⁹⁹ Makar je teško odrediti sve uzroke rasta cijena postrojbi *Oltramarina* koncem 80-ih i početkom 90-ih godina 17. stoljeća, može se pretpostaviti kako je jedan od njih bio povećana potražnja za vojnicima što bi valjalo dovesti u vezu s neuspješnim mletačkim operacijama na Peloponezu, početkom osmanske protuofenzive na tom bojištu, kao i zarazom koja je poharala tamošnju mletačku vojsku (svi navedeni događaji zbili su se u to vrijeme). Vidi: George FINLAY, *The History of Greece under Othoman and Venetian Domination*, London, William Blackwood and Sons, 1856.

²⁰⁰ DAZD, GPDA, kut. 57, 271 - 271v, 379; kut. 59, 416 - 416v, 511v - 512.

²⁰¹ DAZD, GPDA, kut. 66, 26v - 27.

²⁰² DAZD, GPDA, kut. 57, 321v - 322v.

²⁰³ DAZD, GPDA, kut. 49, 244 - 247v.

²⁰⁴ DAZD, GPDA, kut. 55, 479v.

²⁰⁵ DAZD, GPDA, kut. 60, 459v.

²⁰⁶ DAZD, GPDA, kut. 55, 525v.

na način da mletačke vlasti doznaju stvarnu vrijednost onoga što su plaćale bio je organizacija smotre čitave postrojbe što se, u pravilu, događalo rijetko. Mogućnosti da vojni poduzetnici na sličan način otuđuju donativo i sovvenzione spriječene su ili barem značajno umanjene na način da bi prilikom sklapanja condotte vojnom poduzetniku mletačka vojna administracija odredila mjesto gdje će okupljati unovačene vojnike izvorno nazivano *Piazza d'armi*. Najčešće se radilo o većim gradovima mletačkih provincija Dalmacije i Albanije, a gotovo bez iznimke to su morala biti naselja u kojima je postojao neki mletački službenik. Na takav način mletačke su se vlasti mogle uvjeriti da donativo, a kasnije i plaću isplaćuju za ono za što su namijenjeni (svaki ugovor o novačenju naglašavao je kako vojnici moraju biti sposobni za oružje i u dobi od 18 do 50 godina). Primjer nešto "slobodnijeg" ugovora dobili su u siječnju 1695. godine Šimun Fanfonja i Karlo Benja, tada već prokušani vojni poduzetnici, kada im je providur Dolfin odredio kako mogu okupljati vojnike u bilo kojem gradu provincije.²⁰⁷

Ne bi li se spriječile zloupotrebe podizanja plaća za nepostojeće vojnike providur Molin je 1689. godine propisao kako popisi časnika i vojnika u konjaničkim satnijama (*li Rolli*) pohranjeni *nella Colletoria* moraju biti jednaki onima koji se čuvaju *nella Ragioneria*, te kako se smotre (*le Rassegne*) imaju održavati svaka tri mjeseca s ciljem da se utvrdi njihovo stvarno stanje i prema njemu obračunaju dugovi i potraživanja satnije, kao i plaće.²⁰⁸ Zloupotrebe su, sudeći prema upozorenjima izdanim od providura, bile vrlo česte među konjaničkim postrojbama. Među njihovim kapetanima je postojala praksa međusobnog posuđivanja konja za prilike kada bi mletački službenici obavljali smotru postrojbe. Među odredbama za upravljanje konjaničkim postrojbama koje je 1686. godine propisao providur Cornaro stoji kako su mnoge satnije oslabljene te ih stoga kapetani moraju popuniti novim vojnicima, a onome tko to ne izvrši zaprijetio je kako će njegova postrojba biti rasformirana. Također, prema pisanju Cornara, otkriveno je kako su mnogi konji u satnijama prestari ili nesposobni za službu, te su kapetani u roku od dva mjeseca dužni nabaviti nove konje, a ako to ne izvrše njihovoj postrojbi neće biti isplaćivane plaće. Uočeno je kako mnogi karabini, koje im je inače dodijeljivala država, nisu standardizirani, te su kapetani zaduženi da svoje vojnike opreme jednakim karabinima, a otkriveno je i kako kapetani, ne bi li brojnost svoje postrojbe prikazali većom, međusobno posuđuju konje i vojnike (*passavolanti*), a kapetanima je za taj prijestup određena kazna od 100 dukata.²⁰⁹

Jedan oblik manipulacije vojničkim plaćama ostvarivan je uskraćivanjem dijela ili čitavih plaća nižim časnicima i vojnicima. Kako bi se to spriječilo izvanredni providur vojske Valier je u siječnju 1685. godine izdao proglas kojim strogo zabranjuje

²⁰⁷ *Le resta... promessa faccolta di presentar i Soldati in qualunque Città della Provincia, per doverli poi condurre alla nostra presenza, ed all hora le sarà corrisposto il donativo di Ducatti quindecim d'argento per cadaun Soldato, che dovranno da loro esser di tutto punto vestiti.* DAZD, GPDA, kut. 59, 511v - 511.

²⁰⁸ DAZD, GPDA, kut. 57, 125v.

²⁰⁹ DAZD, GPDA, kut. 55, 486v - 487v.

kapetanima ili drugim časnicima koji u njihovo ime zapovijedaju satnijama da na bilo koji način sebi zadržavaju ili umanjuju vojničku plaću koja im se iz državne blagajne mjesečno isplaćuje u iznosu od 10 soldi dnevno u formi *terzi o terzetti*. Izuzeti su slučajevi u kojima kapetani prema vojnicima imaju opravdana potraživanja zabilježena *in vachetta*. Kazna za prijestupnike bit će gubitak satnije, a na koncu prijepisa proglašeno stoji kako je objavljen *sotto la loggia* uz bubnjeve i prisustvo mnogih.²¹⁰ O takvim manipulacijama svjedoči primjer poručnika Piera Paula Gussonija koji je, žaleći se na svog kapetana Pavla Matakovića, tvrdio da mu ovaj sedam mjeseci oduzima dio plaće. Prema Gussonijevoj izjavi providuru Capellu, Mataković mu je od prve plaće oduzeo 22 lire, a od sljedećih šest plaća po šest lira, opravdavajući to troškovima za unaprijed podignuti dvopek.²¹¹

Vojnici i niži časnici su tijekom službe pored plaće primali i određene porcije dvopeka, čija je distribucija također pružala mogućnosti pronevjere. Tako je providur Cornaro otkrivši nepravilnosti u distribuciji dvopeka vojsci u svibnju 1688. godine naložio istragu. Prema njegovom kazivanju neki su kapetani podigli značajno veće iznose dvopeka od onih koji su im odobreni za mjesečnu prehranu njihovih vojnika. Dugovi su se trebali nadoknaditi od plaća njihovih vojnika, a državni su službenici ubuduće bili dužni izrađivati naloge (*mandati*) u kojima će pripadajući iznos dvopeka za svakog kapetana, odnosno njegovu satniju biti izračunat s obzirom na trenutno efektivan broj vojnika u postrojbi. Kazna za službenike, upravitelje skladišta i kapetane u slučaju prijestupa iznosit će 100 dukata.²¹²

Još jedan, nedopušten, način zarade svojstven konjaničkim postrojbama otkrio je providur Molin 1689. godine. Prema njegovom kazivanju postojala je česta praksa iznajmljivanja konja od strane vojnika i časnika privatnim osobama. Brigadir konjanništva Franjo Kruta određen je da iskorijeni takve nepravilnosti. Providur je propisao kazne. Kapetani uhvaćeni u takvom prijestupu trebali su biti lišeni čina, a vojnicima je prijetila služba na galiji.²¹³

Oružje i oprema koje je država dodijeljivala vojnicima odbijajući im poslije njihovu vrijednost od plaća u pravilu su smatrani vlasništvom kapetana. Izvanredni providur vojske Valier je 1686. godine raspustio nekoliko talijanskih pješačkih satnija u kojima se broj vojnika uslijed gripe znatno smanjio, a neke su od satnija napustili i vlastiti kapetani. Preostale vojnike Valier je razmjestio u druge satnije čijim je kapetanima dodijelio dug za oružje i opremu (dug je iznosio 36 lira kojeg se vojnicima odbijalo od prve četiri plaće po 9 lira) podijeljene vojnicima pristiglim iz oslabljenih satnija. Naime, njihovo su staro oružje i opremu odnijeli kapetani, a providur je u svom izvještaju Senatu pisao kako bi bolje bilo ustanoviti jedinstveno pravilo (*qualche rego-*

²¹⁰ DAZD, GPDA, kut. 53, 313 - 313v.

²¹¹ DAZD, GPDA, kut. 61, 51v.

²¹² DAZD, GPDA, kut. 55, 33 - 33v.

²¹³ DAZD, GPDA, kut. 57, 121v - 122v.

lazione universale) prema kojem bi oružja i oprema trebali biti vlasništvo satnija, a ne kapetana (*dovrebbero essere delle Compagnie, non de Capitanij*).²¹⁴ Da se oružje smatralo vlasništvom zapovjednika svjedoči i primjer, tada dopukovnika, Petra Corponesea. On se žalio kako je upravitelju skladišta (*munizionere*) Korčule ostavio na čuvanje jedan brončani top (*Petriera di bronzo*), kakvima je vrlo vjerojatno bila naoružana njegova *galeotta*, čiji je dug već otplatio, a novi mu ga upravitelj skladišta više ne želi predati. Providur konjaništva, Capello je presudio u korist Corponesea.²¹⁵ Jasno je stoga kako se vrlo raširena praksa nedopuštene prodaje oružja nije mogla obavljati bez znanja i privole zapovjednika postrojbe. Na takve su zloupotrebe providuri često upozoravali. Tako je providur Valier 1686. godine pisao kako se oružje odnosi *in Turchia* i tamo prodaje ili daje za otkup iz zarobljeništva.²¹⁶ Providur Dolfin je 1695. godine u vojnom logoru u dolini rijeke Neretve dao razglasiti proglas protiv učestale prodaje oružja i opreme kao i protiv zalaganja istih predmeta. Kazne za one koji kupe ili na ime zaloga prime vojnu opremu od mletačkih časnika i vojnika bit će smrt, a za vojnike i časnike koji ga prodaju ili daju u zalog zatvor ili služba na galiji.²¹⁷ Isti je providur kazujući kako je država sve konjanike opskrbila s puškama (*schioffi*), veliki dio s dva pištolja, a sve barem s jednim, propisao kazne za one vojnike kod kojih se isto oružje ne pronađe. Prvi takav prekršaj, proglasio je providur, bit će kažnjen na način da vojnik mora o vlastitom trošku nabaviti isto oružje, a u slučaju ponovljenog prekršaja određena je kazna od tri godine službe na galiji.²¹⁸ Primjera radi, 266 konjaničkih karabina je 1685. godine vrijedilo 197 cekina.²¹⁹

Ratni plijen na ovim je prostorima kao i svugdje bio jedan od glavnih motivirajućih faktora za vojnike i njihove zapovjednike. Mletačka Republika je polagala pravo na desetinu plijena svojih vojnika i podanika, a želeći ostvariti čvršći nadzor nad ratnim plijenom providur Capello je početkom 1696. godine prema naredbi Senata utemeljio odredbe za naplatu jedne desetine vrijednosti plijena koji mletački vojnici ili podanici donesu iz pohoda na osmanska naselja. Svaki je zapovjednik postrojbe, kao i zapovjednik određenog teritorija morao popisivati plijen u *libro bollato* na temelju čega se poslije izračunavala desetina njegove vrijednosti. U odredbi se kaže kako su do sada od te prakse bili izuzeti zarobljenici, a kako će providur od sada zadržati pravo arbitrarne odluke o naplati desetine na zarobljenike.²²⁰ Naravno se velika zarada mogla ostvariti otkupninama zarobljenih neprijatelja o čemu zorno svjedoče dva primjera. U rujnu 1689. godine pred generalnim providurom

²¹⁴ DAZD, GPDA, *Dispacci*, Pietro Valier (1685. - 1686.), kut. 1, 49v - 49; te o spomenutom preraszmještanju vojnika: DAZD, GPDA, kut. 53, 160 - 160v i 255.

²¹⁵ DAZD, GPDA, kut. 61, 128.

²¹⁶ DAZD, GPDA, *Dispacci*, Pietro Valier (1685. - 1686.), kut. 1, 122v - 123.

²¹⁷ DAZD, GPDA, kut. 59, 109.

²¹⁸ DAZD, GPDA, kut. 59, 71 - 72.

²¹⁹ DAZD, GPDA, *Dispacci*, Pietro Valier (1685. - 1686.), kut. 3, 91.

²²⁰ DAZD, GPDA, kut. 61, 100 - 102v.

Alessandrom Molinom pojavili su se Nikola Zifra u ime pukovnika Šimuna Fanfonje i guvernadur Nicolo Rizzo Bevilaqua u ime Strzaghicha stanovnika Klobuka. Potonji je bio Fanfonjin zarobljenik i s pukovnikom se dogovorio za otkupninu od 250 cekina. Prema kazivanju njegovog zastupnika Fanfonji je već isplatio iznos od 183 cekina u zlatu i robi, te mu je dužan još 77 cekina. Zifra je, pak, u ime Fanfonje tvrdio kako preostali dug iznosi 101 cekin i jednu samurovu (kuninu) kožu u vridjenosti od deset cekina.²²¹ Dogovoreni iznos otkupnine od 250 cekina, odnosno, prema tečaju iz 1687. godine, 4.250 lira ili oko 685 dukata,²²² iznosio je otprilike nešto više od 17 mjesečnih Fanfonjinih pukovničkih plaća. Zanimljivo je i kako je Nicolo Rizzo Bevilaqua zastupnik Fanfonjinog zarobljenika 1687. godine bio dopukovnik (po činu drugi čovjek) Fanfognine pukovnije, a u vrijeme kada je spor došao do providura i neko vrijeme nakon, u veljači 1690. godine bio je na funkciji guvernadura kraja risanskog područja (*governatore della provintia di Risano*) te dobio zapovjedništvo nad bivšom satnijom *Oltramarina* kapetana Marka Milina.²²³ Drugi primjer pruža nam molba kapetana Ivana Marušića koji je tražeći 100 padovanskih kampa zemlje u okolici Sinja naveo kako je mnogo godina služio Principu zapovjedajući svojom četom (*con dirretione e governo della di lui Compagnia*) i kako je bio pao u osmansko ropstvo nakon neuspjele prve opsade Sinja u studenom 1684. godine, te je svoju slobodu morao platiti 2.000 reala.²²⁴

Vrlo je vjerojatno da su, iako se one u službenim spisima mletačke vojne administracije ne spominju, vojnim poduzetnicima s mletačkog istočnojadranskog posjeda na raspolaganju stajale još dvije, u suvremenim vojskama vrlo raširene, mogućnosti ostvarivanja profita. Naime vojni su zapovjednici bili zaduženi i za cjelokupnu opskrbu postrojbe pogotovo u vrijeme kampanje kada su vojnici napuštali garnizone. Kupujući sve potrebno - naravno, ne želimo li vjerovati kako su vojnici živjeli samo od dvopeka koji im je dodijeljivala država i pitke vode za koju bismo u suprotnom morali pretpostaviti kako ju je svugdje bilo u izobilju - od dobara do usluga, po nižim cijenama nego li su ih naplaćivali vojnicima (uglavnom odbijajući im od plaća), mogli su ostvariti priličnu zaradu.²²⁵ Uostalom, trgovci i krčmari podređeni jednom nadintendantu, kako smo vidjeli, u pravilu su pratili vojsku za vrijeme kampanje.²²⁶ Činjenica što takve aktivnosti nisu zabilježene u službenim spisima mletačke vojne administracije jednostavno se može objasniti vrlo uvjerljivom pretpostavkom kako su one izlazile iz

²²¹ DAZD, GPDA, kut. 57, 285 - 285v.

²²² DAZd, Zbirka tiskovina/stampata 1608. - 1959., kut. 1, sign. 35.

²²³ DAZD, GPDA, kut. 57, 85 - 85v.

²²⁴ DAZD, GPDA, kut. 55, 513.

²²⁵ O takvoj praksi u ostalim europskim vojskama vidi: D. PARROTT, *The Business of War*, 206 - 212. M. Šunjić je, pručavajući službene spise nešto drugačije provenijencije od onih koji su meni bili dostupni, uočio brojne takve primjere u 15. stoljeću. Vidi: M. ŠUNJIĆ, "Stipendiari veneti u Dalmaciji", 262 - 263.

²²⁶ Vidi bilješke 34. i 38. te pripadajući tekst.

mogućnosti nadzora i kontrole mehanizmima koji su tadašnjim vladama i njihovim administracijama stajali na raspolaganju. Još jedna mogućnost za povrat uloženog kapitala i ostvarivanja profita proizlazila je iz, također u suvremenim vojskama vrlo raširene, prakse prodaje časničkih položaja od strane zapovjednika i vlasnika postrojbe.²²⁷ Slično kao što je to bio slučaj i sa poslovima opskrbljivanja postrojbe, takve su prakse stajale “izvan dohvata” tadašnje administracije, te stoga, držimo, nisu niti zabilježene u spisima koje je ova proizvodila.

MORLAČKA ELITA I VOJNO PODUZETNIŠTVO

Teško bi bilo zamisliti kako je Stanojevićeva morlačka “narodna vojska” koja vodi “oslobodilački rat” protiv “neprijatelja vjere i slobode” ujedno i “nacionalnog i klasnog neprijatelja” također pripadala “mletačkim najamnicima” čiji je moral “bijedan” i koji “nisu umijeli ni pušku da nose, a kamoli da se bore”, ali izvori nedvojbeno svjedoče o tomu kako se dio najuže elite zajednica koje su mlečani nazivali Morlacchi tijekom Morejskog rata bavio vojnim poduzetništvom. U kolovozu 1687. godine providur Cornaro piše kako je kapetan Ivan Sudarović, unovačivši pješake *Oltramarine* koji su poslani na Levant, nastavio novačenja, te kako je postavljen za kapetana satnije s kojom će služiti u sklopu ugovora Kavalierea Janka (*sotto la condotta del Cavaliere Janco* - u izvorima još i kao *Kavaliere Stoian Mitrovich*).²²⁸ Iduće godine kao zapovjednik satnije *Oltramarina* se spominje kapetan Zaviša Mitrović, brat Kavalierea Stojana Mitrovića, a njegov nećak Filip Mitrović koji se dotad vježbao u “vojnom umijeću” zamjenjuje ga na tom položaju.²²⁹ Godine 1691. Ilija Mitrović (drugi brat *Kavalierea Stojana*) ponudio je mletačkim vlastima novačenje konjaničke satnije *di natione Oltramarina, Crovata et Albanese*, što mu je, pored uvjeta kakve je dobio guvernadur Šimun Bartolazzi, odobreno uz uvjet da vojnike okuplja u Zadru, te da novačenje izvrši u roku od dva mjeseca.²³⁰ Providur Dolfin piše kako je Kavaliere Stojan Mitrović tijekom rata unovačio 100 pješaka *Oltramarina* kao podizvođač ugovora o novačenju pukovnika Nikole, svog sina (*sotto la Condotta del colonello Nicolo suo figlio*), kao i još jednu konjaničku satniju de Croati a Cavallo bez državnog troška kojoj je na čelo postavio drugog, mlađeg sina Konstantina. Obojica Stojanovih sinova su poginula u borbi (stariji na Levantu), a

²²⁷ Čak i u suvremenoj francuskoj vojnoj organizaciji za koju se smatra kako je bila najviše podložna državnoj kontroli, te u kojoj je, proporcionalno, privatna inicijativa imala najmanje udjela, takva je praksa bila vrlo raširena. Zapravo, formalizacija i institucionalizacija takve prakse bila je jedan od mehanizama pomoću kojih je središnja vlast vojsku podložila još snažnijoj kontroli. D. PARROTT, *The Business of War*, osobito 275. Domagoj Madunić, pišući o cjelokupnoj mletačkoj vojnoj organizaciji na istočnojadranskoj obali u vrijeme Kandijskog rata, također smatra kako je praksa prodaje časničkih funkcija bila vrlo raširena. D. MADUNIĆ, “Defensiones Dalmatiae”, 263.

²²⁸ DAZD, GPDA, kut. 55, 507.

²²⁹ DAZD, GPDA, kut. 55, 522 - 522v.

²³⁰ DAZD, GPDA, kut. 57, 176.

konjaničkom je satnijom nastavio zapovijedati serdar Zaviša, njegov brat. Potonji je, budući da je satnija bila unovačena od njihove obitelji, bez državnog troška (*dalla loro Casa senza aggravio del Principe*), tražio da se za njezinog kapetana postavi Nikola Mitrović, sin brata mu Ilije. Providur je u travnju 1692. godine tu molbu uvažio, a budući je Nikola bio maloljetan satnijom će zapovijedati i njezine ljude uvježbavati njezin poručnik.²³¹ Potkraj rata, 1697. godine *kavalieru* Zaviši Mitroviću se iz državne blagajne određuju primanja od 50 dukata mjesečano, a njegov je sin Ilija uvršten u popis jedne konjaničke satnije.²³² Vojno-poduzetnička djelatnost obitelji Mitrović nastavljena je i nakon Morejskog rata kada su 1702. godine Nikola i Stojan, Ilijini sinovi dobili doživotno zapovjedništvo nad konjaničkom, odnosno pješačkom satnijom koje je unovačila njihova obitelj.²³³ Valja spomenuti, uz napomenu da se ne radi o formulaciji mletačke vojne administracije, kako je uspješnog vojnog zapovjednika i poduzetnika, pukovnika Juraja Salamonića papinski nuncij u Veneciji izvještavajući Vatikan o tijeku rata 1698. godine okarakterizirao kao *condottiere dei Morlacchi*.²³⁴ Godine 1702. kada je Venecija naoružavala svoje granice na području Veneta koje su ugrožavale vojske zaraćenih država u Ratu za španjolsko nasljeđe (1701. – 1714.), *Kavaliere* Zaviša *della Casa Janco* bio se, neposredno prije svoje smrti, obavezao unovačiti 1500 konjanika za *Terra Fermu*.²³⁵

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Zaključujući ovu raspravu valja kazati kako je raščlamba spisa nastalih djelovanjem mletačke vojne administracije tijekom Morejskog rata nedvojbeno pokazala da se mletačka vojna organizacija, kao i sve suvremene europske vojne organizacije, uvelike oslanjala na privatnu vojno-poduzetničku inicijativu. Iako je mletački vojni sustav u razmatranom periodu spadao među one čijom je organizacijom dominirala državna administracija - kao što smo vidjeli ona je igrala ključnu ulogu pri oformljavanju nekoliko pukovnija, *sovventione* i *donativo* bili su osnovne poluge njezine kontrole nad privatničkim inicijativama, država je opskrbljivala postrojbe oružjem (iako im ga je, zapravo, prodavala), a veliki vojno-poduzetnički pothvati poput onih Albrechta von Wallensteina ili Ernsta von Mansfelda koji su gotovo u potpunosti stajali izvan kontrole središnjih vlasti ovdje su izostali - ona je svejedno, suočena s vlastitim nemogućnostima da ga potpuno oblikuje, ohrabivala različite forme privatnog uključivanja u taj sustav.²³⁶ Lokalne elite mletačkog istočnojadranskog posjeda, koristeći uhodane i

²³¹ DAZD, GPDA, kut. 60, 55 - 55v.

²³² DAZD, GPDA, kut. 65, 9v.

²³³ DAZD, GPDA, kut. 65, 78.

²³⁴ DAZD, rkp. 76, sv. 6., 666.

²³⁵ Isto, kut. 3, 388.

²³⁶ O tri idealnotipska modela ranomodernih europskih vojnih sustava od kojih nijedan nije mogao funkcionirati bez inkorporiranja nekih oblika privatne inicijative vidi: D. PARROTT, *The Business of War*,

ustaljene prakse vojnog poduzetništva, masovno su prihvatile poziv bez obzira jesu li u svom postupku vidjele mogućnost ostvarivanja isključivo financijskog profita, učvršćivanja svog postojećeg društvenog statusa i položaja, napredovanja na ljestvici društvene hijerarhije, te, susljedno tomu, zadržavanju ili povećavanju vlastite društvene moći ili, najvjerojatnije, kombinaciju takvih mogućnosti. Razdoblja dugotrajnih, gotovo neprekinutih ratova - Morejski rat koji će potrajati 15 godina izbio je svega 15 godina nakon 24 godine trajanja Kandijskog rata, a nepune dvije godine nakon završetka Morejskog rata Venecija će se naći ugroženom od vojski sudionica Rata za španjolsko naslijeđe (u sprječavanju tih vojski da naštetu državi i njenim podanicima na *Terra Fermi* istaknut će se podporučnik Šimun Corponese)²³⁷, da bi se 1714. godine Venecija ponovno našla u ratu s Osmanskim carstvom - povećat će društvenu moć lokalnih vojnih elita i njihov utjecaj na oblikovanje ukupne društvene zbilje ranomoderne Dalmacije.

101 - 136. Valja spomenuti kako je prema istom autoru od otprilike 1660. godine kod svih europskih vojnih sustava moguće uočiti i pratiti određeni otklon prema značajnijem udjelu državne administracije u njihovom funkcioniranju: 286 - 327.

²³⁷ ZKZd, Zbirka rukopisa, MS 492, 1 - 12.

Nikola MARKULIN

MILITARY ENTREPRENEURSHIP IN VENETIAN DALMATIA AND BOKA DURING THE MOREAN WAR (1684–1699)

Summary

The author of this paper analyses, on the basis of original documents of Venetian military administration, the emergence of military entrepreneurship in Venetian lands in the Eastern Adriatic (Dalmatia and Boka) during the Morean War (1684–1699). Venetian military organisation in Dalmatia and Boka during the 17th century and the wide spectrum of military business-related activities are topics relatively seldom studied in domestic historiography. Same as was the case in other countries and armies of early modern Europe, Venetian military organisation, particularly when recruiting and organising professional military units, relied on the services of military entrepreneurs in the said period. Using the knowledge of the modern world historiography, the author describes the basic patterns of military business-related activities in Dalmatia and Boka, which are reflected in the recruiting, equipping and organising of infantry units named *Oltramarini*, and of cavalry units usually referred to as *Croati a cavallo*. He thereby particularly analyses various contract models regarding the recruiting of units, which military entrepreneurs had concluded with Venetian authorities; changes of terms and conditions in those contracts; as well as the pace of recruiting the units named *Oltramarini* and *Croati a cavallo* during the said war. The author pays special attention to the issue of the engagement of local elites in the military business-related activities, as well as to their more pronounced social stratification as a consequence thereof. The paper further analyses the patron-client network that members of local elites had established during developing their military business-related activities, as well as it describes the basic mechanisms of state control over military business-related activities. Finally, viewing the problem from a wider theoretical perspective, the author presents the way in which military sources of social power had formed the overall social reality in the early modern Dalmatia and Boka.

Keywords: military entrepreneurship; Morean War; Dalmatia and Boka; Venetian military administration; local elites; *Oltramarini*; *Croati a cavallo*.